

Sukob s Informbiroom 1948. godine

Lojen, Vedrana

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:304844>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Povijesti

Vedrana Lojen

Sukob s Informbiroom 1948. godine

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Boško Marijan

Osijek, 2013. godina

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu bit će riječ o najvažnijem događaju poslije Drugog svjetskog rata, sukobu Josipa Broza Tita s Informbiroom 1948. godine. Kada se kaže Informbiro, pri tome se misli na Josifa Visarionoviča Staljina jer upravo je on bio taj koji je potencirao sukob i koji je uputio optužbe protiv Tita u ime Informbiroa. Svijet je u trenutku događaja bio iznenađen, no jugoslavensko i sovjetsko vodstvo znalo je kako razmirice nisu nastale najednom, te kako uzroci sukoba dolaze iz vremena kad se u Jugoslaviji uspostavljala komunistička vlast. Možda nesporazumi iz vremena Drugog svjetskog rata na prvi pogled ne predstavljaju nešto ključno, no ne bi se trebali odbaciti jer već se tada dala naslutiti Staljinova dvoličnost i imperijalističke težnje. Takve njegove težnje samo su se nastavile nakon rata, dok je Jugoslavija gledala u Sovjetski Savez kao vođu. Stoga, dok je Tito u Jugoslaviji nastojao uspostaviti socijalizam po uzoru na SSSR, sklapajući ugovore prijateljstva i suradnje, kako sa Sovjetima, tako i s ostalim državama Istočne Europe koje su imale demokratsku narodnu vlast, Staljin je pokušavao kroz tu suradnju zagospodariti raznim područjima jugoslavenskog političkog i društvenog života. Onoliko koliko je SSSR htio kontrolirati Jugoslaviju, toliko je jugoslavensko vodstvo smatralo kako bi njezin odnos sa SSSR-om trebao biti ravnopravan. Staljin to nije mogao tolerirati, stoga dolazi prvo do diplomatskih razmirica, ponajviše kada jugoslavensko rukovodstvo donosi samostalne odluke, a sovjetske savjetnike shvaća doslovno savjetnicima, smatrajući kako pri tome ne mora prihvatiti svaki njihov savjet. Razmirice uvode u dramatičan sukob 1948. godine koji će rezultirati izlazom Jugoslavije iz Informbiroa, prekidom svih odnosa sa SSSR-om i njezinim vazalima, suočavanjem s ekonomskom blokadom i mogućom sovjetskom vojnom intervencijom, zbog čega će Tito zatražiti pomoć Zapada. Također, unutar Jugoslavije događaju se progoni onih koji su smatrani simpatizerima Informbiroa, bili oni to doista ili ne. Stoga, ovaj diplomski rad ponajviše će se odnositi na objašnjavanje uzroka sukoba, događaj samog sukoba s Informbiroom te njegove posljedice.

Ključne riječi: Josip Broz Tito, Josif Visarionovič Staljin, Informbiro, sukob, Jugoslavija, SSSR, 1948. godina

SADRŽAJ

1. UVOD.....	5
2. ODNOSI TITA I STALJINA TIJEKOM DRUGOG SVJETSKOG RATA.....	7
2.1. Nesporazumi početkom rata.....	7
2.2. AVNOJ i okretanje zapadnim Saveznicima.....	11
2.3. Titovi susreti sa Staljinom i Šubašićem.....	13
2.4. Tršćanska kriza.....	16
3. JUGOSLAVENSKO-SOVJETSKI ODNOSI OD KRAJA RATA DO 1948.....	17
3.1. Vanjska politika SSSR-a i odnos sa Zapadom nakon rata.....	17
3.2. Jugoslavija nakon rata.....	20
3.3. Vanjska politika.....	24
4. SUKOB S INFORMBIROOM.....	26
4.1. Osnivanje Kominforma.....	26
4.2. Uzroci sukoba s IB-om.....	28
4.3. Pokušaj stvaranja "balkanske federacije".....	31
4.4. Uvod u sukob.....	34
4.5. Prvo Staljinovo pismo.....	36
4.6. Slučajevi Žujovića i Hebranga.....	38
4.7. Staljinovo drugo pismo.....	40
4.8. Staljinovo treće pismo i Rezolucija Informbiroa.....	41
5. POSLIJE REZOLUCIJE INFORMBIROA.....	44
5.1. Peti kongres KPJ – obrana nezavisnosti Jugoslavije.....	44
5.2. Dunavska konferencija.....	46
5.3. Na razmeđu 1948. i 1949. godine.....	48
5.4. Mogućnost sovjetske vojne intervencije.....	50
5.5. Ekonomska blokada.....	52
6. REAKCIJA ZAPADA NA SUKOB S INFORMBIROOM.....	54

7. POBORNICI REZOLUCIJE U JUGOSLAVIJI.....	57
7.1. Progon iberovaca.....	58
7.2. Goli otok.....	60
8. ZAKLJUČAK.....	63
9. POPIS LITERATURE.....	64

1. UVOD

U proljeće 1948. godine dogodio se događaj koji je iznenadio cijeli svijet; Josip Broz Tito, kao vođa Federativne Narodne Republike Jugoslavije, suprotstavio se zahtjevima Josifa Visarionoviča Džugašvilija, poznatijem pod imenom Staljin, gospodara Sovjetskog Saveza. Rezultat tog suprotstavljanja bilo je izbacivanje Jugoslavije iz zajednice komunističkih zemalja Europe pod nazivom Kominform ili Informbiro, sukob koji je, premda je u to vrijeme bilo nevjerojatno, imao jednako duboke i ozbiljne uzroke, kao i velike posljedice.

Uzroci sukoba mogu se tražiti i u početnim nesporazumima tijekom Drugog svjetskog rata, o čemu će biti riječ u drugom poglavlju ovog diplomskog rada, pod naslovom Odnosi Tita i Staljina tijekom Drugog svjetskog rata. Sovjetski Savez početkom rata djelovao je suzdržano prema Komunističkoj partiji Jugoslavije i Josipu Brozu Titu, ponajviše iz razloga što je sovjetska vlada još uvijek bila diplomatski vezana s jugoslavenskom vladom koja je izbjegla, zajedno s kraljem Petrom, u London. Osim toga, Staljin nije bio oduševljen idejom o osnivanju vlade od strane komunističkog pokreta u Jugoslaviji, premda je KPJ ipak tu ideju provela u djelo. Iako su to bili nesporazumi, nisu bili dovoljno snažni da bi prerasli u sukob. Jugoslavija je na kraju, predvođena partizanskim pokretom, odnijela pobjedu nad okupatorom, a vlast koja je bila organizirana na jugoslavenskom teritoriju bila je socijalistička, po uzoru na SSSR. U trećem poglavlju bit će govora o jugoslavensko-sovjetskim odnosima, ponajviše kroz izgradnju jugoslavenske socijalističke vlasti uz sovjetsku pomoć. Također, govorit će o jugoslavenskim odnosima sa zemljama „narodnih demokracija“, te sa Zapadom u periodu nakon rata do 1948. godine. Događaj sukoba 1948. godine, njegovi uzroci i osnivanje Informbiroa kao organizacije, opisani su u četvrtom poglavlju. Osim toga, u tom poglavlju prikazani su i događaji u Jugoslaviji neposredno nakon donošenja Rezolucije Informbiroa u lipnju 1948. godine, poput slučaja Andrije Hebranga i Sretena Žujovića. Peto poglavlje donosi opise događaja nakon Rezolucije; V. kongres KPJ na kojem je jugoslavensko rukovodstvo stalo u obranu Jugoslavije, zauzevši čvrsta stajališta; te prikaz Dunavske konferencije i njezino značenje. Također, u petom poglavlju objasniti će ekonomsku blokadu Jugoslavije od strane SSSR-a i njegovih zemalja-vazala te vrijeme u kojem je Jugoslavija očekivala sovjetsku vojnu intervenciju. Viđenje sukoba s Informbiroom kroz oči zapadnih zemalja i njihovih diplomata prikazano je u šestom poglavlju, a sedmo poglavlje bavi se prikazom načina na koji je jugoslavensko rukovodstvo rješavalo problem

ibeovaca, tj. onih koji su se složili s Rezolucijom i onih na koje se sumnjalo da su učinili isto. U predzadnjem, osmom poglavlju, iznijet ću svoj zaključak o cijelom sukobu, njegovim uzrocima i posljedicama, najvažnijem događaju nakon Drugog svjetskog rata i prekretnici u jugoslavenskoj povijesti.

2. ODNOSI TITA I STALJINA TIJEKOM DRUGOG SVJETSKOG RATA

2.1. Nespোরazumi početkom rata

Agresija sila Osovina u travnju 1941. godine na Jugoslaviju obilježila je početak Drugog svjetskog rata na prostorima jugoslavenskih zemalja. Odmah nakon agresije, kraljevska vlada, zajedno s kraljem Petrom II. Karađorđevićem, napustila je zemlju otputovavši u London, gdje je dobila status savezničke vlade u izbjeglištvu. Kapitulacijom jugoslavenskih oružanih snaga 17. travnja teritorij Jugoslavije bio je: izravno podijeljen između država partnera i satelita sila Osovine ili je jednim dijelom uključen u specijalne okupacijske zone (Srbija, Banat), ili je, u slučaju dijelova teritorija Hrvatske, organiziran u državu, koja je postala novim saveznikom Osovina, predvođena Antom Pavelićem i ustašama.

Odnosi između Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i sovjetskog vodstva bili su napeti od samog početka rata, koji je sve jugoslavenske nacije doveo pred teške nedaće. Usprkos sklapanju pakta o uzajamnom prijateljstvu i nenapadanju između sovjetske i jugoslavenske vlade 6. travnja 1941. godine, te obećanju Sovjeta kako će poštovati suverenitet i teritorijalnu cjelovitost Jugoslavije, sile Osovine su samo nekoliko sati nakon potpisivanja sovjetsko-jugoslavenskog pakta napale Jugoslaviju, narušivši time plan Moskve u spriječavanju širenja rata na Balkan. SSSR-u u prilog nije išla ni činjenica da su i dalje bili povezani s Njemačkom paktom o nenapadanju, stoga su 8. svibnja prekinuti diplomatski odnosi Moskve s jugoslavenskom vladom u izbjeglištvu, a pomoć KPJ i Titu je izostala. Zapravo, činilo se kao da su Sovjeti namjeravali podijeliti KPJ te je Kominternu¹ 9. srpnja 1941. dala nalog Josipu Kopiniču, slovenskom komunistu i šefu glavnog sovjetskog obavještajnog centra u Zagrebu, da u Hrvatskoj osnuje „drugi centar“, tj. jezgru nove partijske organizacije koja će biti nezavisna od KPJ. Zbog događaja poput ovog, Titove nedoumice oko višeznačnih sovjetskih poteza povećale su se s početkom oružanog otpora

¹ Kratica za Komunističku Internacionalu. Riječ je o tzv. Trećoj internacionali, osnovanoj u Moskvi 1919. godine, koja je okupljala one stranke, nastale iz radničkog pokreta, koje su prihvatile lenjinističku teoriju i boljševističku taktiku, nasuprot tzv. revizionistima iz Druge internacionale koji su se odrekli nasilne revolucije kao metode i prihvatili borbu za radnička prava putem sindikata, slobodnog tiska i slobodnih izbora unutar institucija parlamentarne demokracije. Rad Kominterne prekinut je 1943. godine.

okupatoru, koji je on podržavao, premda je Partija u listopadu 1940. godine brojala tek 6 600 članova i otprilike 17 800 članova Saveza komunista omladine Jugoslavije (SKOJ).² No osim sovjetskih poteza koji nisu išli u korist Titu i KPJ, nesporazum se događao i zbog toga kakva bi jugoslavenska revolucija trebala biti, kakvi bi odnosi trebali biti između jugoslavenske i sovjetske revolucije te na koji bi se način trebao uvesti socijalizam u Jugoslaviju. To je bio dokaz da u SSSR-u počinje jačati sovjetski hegemonizam, koji je težio potčinjavanju jugoslavenske revolucije. Staljin je teoretski branio svoja shvaćanja parolom „potrebe izgradnje socijalizma samo u jednoj zemlji“, „da se socijalizam može ostvariti samo širenjem državnih granica SSSR-a“, a ne ravnopravnom suradnjom zemalja u kojima je revolucija pobijedila. Zato je Tito u svibnju 1941. godine na savjetovanju Centralnog komiteta (CK) KPJ u Zagrebu, govoreći o pripremama za oružani otpor protiv okupatora, jasno istaknuo kako od prvog dana ustanka treba stvarati novu vlast, narodne odbore. Odluke tog plenuma poslone su u Moskvu preko tajne radio-stanice, ali odgovor je stigao tek po izbijanju rata između SSSR-a i Njemačke, 4. srpnja 1941. , a Kominternu je poručila kako se u tadašnjoj etapi radilo o oslobođenju od fašističkog podjarmljivanja, a ne o socijalističkoj revoluciji. No razvoj ustanka zahtijevao je obznanu narodima Jugoslavije oko stvaranja nove vlasti, stoga Tito obavještava Kominternu 21. kolovoza 1941. godine „da će vjerojatno biti stvorena neka vrsta narodne centralne vlade“. Kako su radio-veze između Jugoslavije i SSSR-a krajem 1941. i početkom 1942. godine bile neredovite, Kominternu je odgovorila tek u ožujku davši Jugoslaviji kritiku kako borba ima više revolucionarni karakter, te da bi u suštini trebala biti antifašističkog karaktera.³

Ustanak protiv okupatora sve se više razvijao. U Srbiji, a u manjoj mjeri i drugim krajevima, počeli su se u unutrašnjosti okupljati ostaci jugoslavenske kraljevske vojske. To su bili četnici , koje je predvodio, ali ne i potpuno kontrolirao, pukovnik Dragoljub (Draža) Mihailović. On nije namjeravao organizirati masovni ustanak protiv okupatora, već je strategija četnika bila izvođenje manjih akcija i sabotaza protiv Njemaca, bez velikih i nepotrebnih gubitaka. Četnici nisu namjeravali izvoditi nikakav opći ustanak sve dok ratna sreća ne bude na strani Saveznika, a znak za svoj napad očekivali su od izbjegličke vlade i samih Saveznika. S druge strane, Tito je predlagao svoju strategiju. On kao vođa borbenog lijevog krila, koje je vladalo u KPJ od 1937. godine, nije se suzdržavao od ljudskih gubitaka i nije očekivao kako će se Rusi još skoro pojaviti i pomoći Jugoslaviji pobijediti okupatora.

² Banac, Ivo, *Sa Staljinom protiv Tita*, Globus, Zagreb, 1990., str. 20-22.

³ Dedijer, Vladimir, *Izgnubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, GRO Liburnija, Rijeka, 1982., str. 64-66.

Zbog toga je prije početka borbe protiv okupatora poslao poruku Moskvi, ne kako bi tražio njezino dopuštenje, već kako bi obavijestio sovjetsku vlast da je jugoslavenski narod spreman na borbu. Poruka koju je Tito poslao Moskvi izgledala je kao da je tek usput tražio njezino mišljenje. Stoga koliko god bilo prikriveno, Tito je započinjao stvaranje komunističke vlasti u Jugoslaviji na revolucionarni način. No unatoč Titovom zauzimanju stava prema Staljinu, on je ipak i dalje bio komunist koji je težio ostvarenju komunističke vlasti u Jugoslaviji i stoga nije bio spreman udaljiti Jugoslaviju od SSSR-a. To potvrđuje i činjenica da su Tito i njegovi suradnici, koji su godinama odgajali članove partije da kliču SSSR-u kao svome uzoru i da štiju Staljina kao vođu, sada dobili priliku veličati Staljinov kult među novim pripadnicima partizanskog oslobodilačkog pokreta, sastavljenog od muškaraca i žena koji do tada nisu bili u nikakvom dodiru s bilo čim komunističkim. Sam Tito je 21. prosinca, na Staljinov rođendan, osnovao Prvu proletersku narodnooslobodilačku udarnu brigadu, dao joj crvenu zastavu, koja je u sredini polja imala ucrtanu petokraku zvijezdu sa srpom i čekićem. Stoga je među narodom bio stvoren dojam da je Staljin jedini antifašistički vođa, a da je Tito njegov jugoslavenski tumač.

Iako je Tito svojim revolucionarnim pristupom uspio brzo stvoriti masovnu ustaničku bazu, Moskva se tome usprotivila, iz dva razloga. Prvo, sam opstanak Sovjetskog Saveza ovisio je o čvrstini odnosa s Velikom Britanijom i Sjedinjenim Američkim Državama. Bilo je jasno kako taj savez između tri zemlje nije mogao biti zasnovan na politici koju je zagovarala Kominternu smatrajući kako je borba protiv fašizma samo novo poglavlje u borbi proletarijata protiv kapitalizma. Staljin je također bio svjestan kako njegov savez s Winstonom Churchillom i Franklinom D. Rooseveltom nije bio sasvim u skladu s njegovom komunističkom bazom, no smatrao je kako bi ta koalicija trebala izgraditi zajedničku ideološku platformu (obnova demokratskih sloboda) kako bi se otklonio taj nedostatak te kako bi se zajednički mogli boriti protiv neprijatelja. U principu, Sovjeti su na taj način prvenstveno išli za svojim neposrednim državnim interesima, zanemarujući klasni element komunizma. Smatrali su kako sve države koje su pale kao žrtve Hitlerove agresije i politike, moraju biti obnovljene uz pomoć komunista. To je značilo da su komunisti bili dužni boriti se za vlast protiv svih prijašnjih vladara država-žrtava Hitlerove agresije. Konkretno u slučaju Jugoslavije, komunisti su se trebali boriti za prijestolje kralja Petra, no Sovjeti su u tom slučaju imali drugačiji stav. Kada se radilo o jugoslavenskim komunistima, ništa se nije smjelo napraviti što bi uvrijedilo Britance, štićenike kralja i emigrantske vlade, ili Dražu Mihailovića, koga su Britanci priznali kao jedinog zakonitog zapovjednika snaga pokreta

otpora u Jugoslaviji. Budući da su znali da između KPJ i Moskve postoji određena napetost, londonski emigrantski krugovi i četnici nastojali su utjecati na Staljina, ocrnjujući Tita kao trockista⁴, dok je Sovjetska vlada priznavala emigrantsku jugoslavensku kraljevsku vladu u Londonu, kao i Dražu Mihailovića, opravdavajući kako se Sovjetski Savez nalazi u ugovornim odnosima s jugoslavenskim kraljem i vladom te da bi otvoreno istupanje protiv njih stvorilo nove teškoće u zajedničkim ratnim naporima i odnosima između Sovjetskog Saveza s jedne strane i Velike Britanije i Amerike, s druge strane.⁵ Zbog toga je Radio Moskva u jesen 1941. godine prikazivala Mihailovića kao vođu pokreta otpora u Jugoslaviji iako je vodio rat protiv partizana i počeo surađivati s okupatorom.⁶ Tito je uputio Moskvi protestirajuću poruku zbog sovjetske radio propagande koja je išla u prilog Mihailoviću, nazvavši četničkog vođu običnim ološem koji izručuje porobljene partizane Nijemcima. Molio je za pomoć Sovjete objašnjavajući kako zbog Londona KPJ nije odlučila likvidirati Mihailovića, no nije želio jamčiti kako partizani to neće učiniti.⁷ Tek u kasno proljeće 1942. radio Slobodna Jugoslavija, koji je emitirao iz SSSR-a vijesti za Jugoslaviju, objavio je prvi izvještaj o izdaji Draže Mihailovića.⁸ U Moskvi se tada isticalo kako ne bi trebalo dozvoliti da revolucionarni razvoj događaja u Jugoslaviji oteža suradnju tri velike sile u savezničkoj koaliciji.⁹

⁴ Naziv trockist prema Lavu D. Trockom, sovjetskom političaru, državniku, vojskovođi i komunističkim teoretičarem koji se zalagao za permanentnu revoluciju komunizma, odbacujući ideju o razdvojenim historijskim fazama – s prvom fazom kao buržoasko-demokratskom -u budućoj ruskoj revoluciji, te ističući mogućnost transformiranja demokratske u proletersku/socijalističku revoluciju, zbog čega je nakon Lenjinove smrti došao u sukob sa Staljinom što je rezultiralo njegovim izbacivanjem iz Partije, progonom iz države, te na kraju smrću 1940. od ruke Staljinovih agenata u Meksiku. Prema njemu negova ideologija naziva se trockizam, a njezini sljedbenici trockisti.

⁵ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 24, 25.

⁶ Dedijer, V., *Izgubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, str. 66.

⁷ *Isto*, str. 25.

⁸ *Isto*, str. 69, 70.

⁹ *Isto*, str. 26.

2.2. AVNOJ i okretanje zapadnim Saveznicima

Tito je bio izrazito ljut zbog protivljenja Moskve političkim zahtjevima KPJ. U kolovozu 1941. Moskva se usprotivila Titovoj namjeri da osnuje Narodni komitet oslobođenja, omevši mu taj plan ponovnim uspostavljanjem diplomatskih odnosa s jugoslavenskom vladom u izbjeglištvu. No kada je Tito u studenom 1942. godine obavijestio Moskvu o svojim planovima osnivanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), Kominternu mu je poručila da cilj AVNOJ-a ograniči na to da bude samo političko oruđe partizanskog pokreta, kako bi se izbjeglo poprimanje karaktera vlade. Moskva je izravno tražila da se AVNOJ ne suprotstavlja Jugoslavenskoj vladi u Londonu, da se ne pokreće pitanje ukidanja Monarhije, te da se ne ističe parola republike. Štoviše, Moskva je spriječila Titov pokušaj da preuzme predsjedništvo AVNOJ-a poslavši poruku Edvardu Kardelju, drugom čovjeku Politbiroa CK KPJ, u kojoj su zahtijevali da se komunisti odupru Titovim namjerama u preuzimanju predsjedništva AVNOJ-a, jer Zapad bi to protumačio da komunisti u Jugoslaviji provode revoluciju. No Tito odlučuje pretvoriti AVNOJ u jezgru svoje vlade, na njegovom drugom zasjedanju, u studenom 1943. godine. Tada je dobio čin maršala, a pod njegovim vodstvom donesena je odluka kojom se izričito odbacila emigrantska vlada i zabranio povratak kralju Petru. Sve te odluke donesene su bez prethodne obavijesti Staljina, koji je u tom trenutku bio u Teheranu na savezničkoj konferenciji, a doznajući za njih, nije bio previše sretan. SSSR je prešutio vijesti o tom događaju u Jajcu i Moskva je uvela cenzuru radio-programa koje su emitirali jugoslavenski komunisti. Staljin je, prema izvještajima, bio ljut jer je taj čin smatrao zabadanjem noža u leđa SSSR-u i odlukama u Teheranu.¹⁰ Jugoslavenski komunisti uporno su dokazivali da su oni u pravu, da se nanosi šteta borbi jugoslavenskih naroda što se nisu objavljivale odluke AVNOJ-a, ali Sovjeti nisu popuštali. Na kraju, Vjačeslav M. Molotov, tadašnji ministar vanjskih poslova Sovjetskog Saveza, dao je naređenje kako se mogu objaviti sve odluke drugog zasjedanja osim odluke o oduzimanju prava povratka u zemlju kralju Petru. Jugoslavenski komunisti su se i tu razočarali jer su od Sovjeta očekivali potporu u pitanju zabrane povratka kralju Petru. Tek kada je Radio London objavio sve odluke AVNOJ-a, Molotov je popustio, a cijeli je slučaj pokazao kako je sovjetska vlada malo vodila računa o težnjama jugoslavenskih naroda. Ona je opet imala u interesu svoju vanjsku politiku. Staljinov nezadržani bijes zbog odluka drugog

¹⁰ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 26.

zasjedanja AVNOJ-a nije bio slučajan; on je jugoslavensku revoluciju smatrao ne samo subjektom, već i objektom svoje politike.¹¹

Sukobi s Titom podsjetili su Sovjete na prijašnje slučajeve, kada je on kršio disciplinu. Iako sami po sebi ti slučajevi nisu bili dovoljan razlog za otvoreni sukob, ipak su predstavljali zaprijetu u odnosima, neprihvatljivu despotskom vladaru Staljinu. On i sovjetsko rukovodstvo nisu mogli prihvatiti drskost „druga Valtera“, postavljenog čuvara jugoslavenske sekcije Kominterne, da preuzme ulogu nezavisnog dioničara, koji se u Jajcu, kao partizanski vođa, dao okititi titulom maršala. Sa sovjetskog stajališta, bilo je još neprihvatljivije što je Tito dao sebi slobodu ratovanja s ograničenim obavezama. Tito je nakon svakog partizanskog uspjeha postajao sve nezavisniji. U početku je tražio sovjetsko odobravanje za svaki postupak, ali kako je uspio slomiti četnike, preživjeti neuspjele neprijateljske ofenzive u proljeće 1943., kako je stekao britansko priznanje za ulogu koju su Britanci prethodno bili namijenili Draži Mihailoviću, i pošto je izvukao golemu korist iz kapitulacije Italije, Tito je još snažnije istaknuo svoju namjeru da zavlada Jugoslavijom, a u tome je, na Staljinovo iznenađenje, naišao na slab otpor zapadnih Saveznika.¹² Jugoslavija je, kao i cijeli jugoistok Europe, na važnosti dobila tek nakon savezničkog iskrcavanja u Italiji 1943. godine, kada je trebalo osigurati bokove od mogućeg njemačkog napada s istočne strane Jadrana. Također, samo Balkanske snage mogle su onemogućiti izvlačenje njemačkih snaga iz Grčke.¹³ Stoga ne čudi kako Saveznici nisu pužali otpor Titovim namjerama. Štoviše, u drugoj polovini 1943. godine, Titu su počele stizati stalne britanske isporuke oružja i opreme kao rezultat savezničke ratne strategije. No Churchill je shvatio dvojnost te situacije: isporuke su osim štete koju su bolje naoružani partizani nanosili Nijemcima imale i najopasnije učinke za britansku strategiju držanja Jugoslavije u britanskoj sferi utjecaja, po mogućnosti vladavinom kralja Petra. Zbog toga je Churchill bio sve uvjereniji kako je najbolji način da Britanija zadrži svoje političke pozicije u Jugoslaviji taj da navede kralja Petra da se riješi Draže Mihailovića, te da se sporazumi s Titom. Churchillov plan na kraju nije imao nikakva utjecaja na lošu budućnost jugoslavenske Monarhije, ali je potaknuo Tita da potraži uravnoteženije odnose sa zapadnim Saveznicima. To je rezultiralo Titovim napuštanjem ultraljevičarstva te njegovim sve većim ponašanjem poput pravog državnika. No Titovo približavanje zapadnim Saveznicima nije bilo ništa drugo nego odraz njegova razočaranja u SSSR.

¹¹ Dedijer, V., *Izgubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, str.70-72.

¹² Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 27.

¹³ Jakovina, Tvrtko, *Američki komunistički saveznik*, Profil, Srednja Europa, Zagreb, 2003., str. 21-22.

Tito se od Moskve pomalo udaljio nakon Teheranske konferencije, iako je u njegov štab potkraj veljače 1944. godine stigla prva sovjetska vojna misija. S druge strane, njegovi odnosi s Britancima su bili sve bolji, no to nije pomoglo Britancima izvući korist iz Titovih revolucionarnih težnji. Štoviše, Churchill se precijenio kada je nagovorio kralja Petra da prihvati novog predsjednika vlade, Ivana Šubašića, i da mu da tešku zadaću – postići kompromis s Titom. Šubašić je 16. lipnja postigao sporazum na otoku Visu s partizanskim vođom, no ne u korist Monarhije. Taj sporazum obvezao je izbjegličku vladu u Londonu da prizna Titove vojne i političke tekovine u zemlji, ostavljajući na taj način vrlo slabe izgleda za Monarhiju u slučaju ako bi narod htio njezin povratak poslije rata.¹⁴ Pregovori koje je Šubašić vodio na Visu s maršalom Titom i za vrijeme kojih nije pokazao posebnu odlučnost u zastupanju vlastitih stavova, bili su jasan znak kako političke stavove Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), Titove privremene vlade osnovane na drugom zasjedanju AVNOJ-a, treba uzeti ozbiljnije nego što je to Zapad očekivao. Također, iza Šubašića nisu stajale ni dvorska kamarila ni vojska, stoga je to bio kako Šubašićev neuspjeh, tako i neuspjeh vlade i kralja koje je predstavljao.

2.3. Titovi susreti sa Staljinom i Šubašićem

Nakon sastanka sa Šubašićem na Visu, Tito je 19. rujna tajno oputovao s Visa u Rumunjsku, a zatim u Moskvu na svoj prvi susret sa Staljinom. Na prvom susretu sa Staljinom, Tito je bio rezerviran, a na njemu su u skraćenom obliku bile iznesene sve kontroverze iz doba rata. Iako je Staljin Titu i dalje predstavljao uzor, te premda se partizanski vođa nije ni najmanje dvojio kojim putem treba ići dalje¹⁵, Tito ipak nije uvažio Staljinova upozorenja o snazi srpske buržoazije i čvrsto se odupro svakom prijedlogu da se kralj mora vratiti na prijestolje. Staljinova dvoličnost opet je došla do izražaja u tim prijedlozima: "Ne morate ga vratiti za sva vremena. Privremeno, pa mu poslije udarite u zgodnom trenutku nož u leđa."¹⁶ No Tito je kategorički odbijao takav način rješavanja pitanja povratka kralja Petra. Bez obzira na to, sovjetski vođa bio je pun obećanja i nije štedio na riječima, ali upozorio je i

¹⁴ *Isto*, str. 27,28.

¹⁵ Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik*, str 22.

¹⁶ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 28.

da se pitanje kralja ne treba povlačiti dok traje rat. Također, Sovjeti su prihvatili Titov prijedlog da pošalju svoje divizije koje bi pomogle riješiti obračun u Srbiji. Sovjetske divizije dobile su tako dopuštenje ulaska na jugoslavensko područje, no morali su također unaprijed prihvatiti da će vlast na oslobođenim područjima imati partizanski civilni organi, tj. da će se na oslobođenom prostoru organizirati vlada Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ). Na ovom susretu više su se prihvaćale realnosti događanja, nego raspravljanje o pitanju kralja, stoga je taj sporazum imao više značaj formalnog političkog priznanja. Kroz taj sastanak, Zapad je mogao primjetiti kako bi samo Staljin mogao obvezati Tita da bude popustljiviji prema kralju i obuzdati ga od nametanja komunističke hegemonije u Jugoslaviji.

O susretu i dogovoru Tita sa Staljinom svijet je bio obaviješten malo prije nego je dogovoren između Staljina i Churchilla famozni "Sporazum o postotcima", često nazivan i zločestim dokumentom, u kojemu je bilo riječ o postotcima utjecaja u pojedinim zemljama nakon rata. Dogovor je dijelio svijet na zone utjecaja, jedan zanemarujući Atlantsku povelju, a drugi komunističku revoluciju, bio je suprotan proklamiranim načelima diplomacije i pravilima koja će vladati nakon poraza nacizma.¹⁷ Prema tom dokumentu, Jugoslavija se trebala dijeliti na osnovi pedeset prema pedeset posto. Postavljalo se pitanje što je Churchill dobio i što je zapravo tražio pristavši na dogovor o podijeli utjecaja. Krajem 1944. godine Titovi partizani bili su jedina značajna saveznička vojna sila na prostoru Jugoistočne Europe, dok su snage na koje se Churchill mogao osloniti bile bez izravne potpore Londona, a politička vodstva građanskih stranaka bila su razbijena ili oslabljena. Stoga je Zapad, zajedno s kraljem u Londonu, polagao najveće nade u Moskvu. Tito se po povratku iz Moskve sastao opet sa Šubašićem i tom prilikom došlo je do novog sporazuma, postignutog 1. studenog u oslobođenom Beogradu prema kojem je kralj morao prenijeti svoja vladarska prava na kraljevsko Namjesničko vijeće, sastavljeno od trojice članova, koje će odobriti Šubašić i Tito. AVNOJ će se priznati kao privremeno zakonodavno predstavništvo, koje će djelovati do provođenja izbora za Ustavotvornu skupštinu. Šubašić je potpisao da se kralj ne smije vratiti u zemlju prije nego se održi referendum na kojem će se odlučiti o budućnosti zemlje, ne savjetujući se pri tome s kraljem Petrom. Dogovoreno je i da će se formirati zajednička vlada prije održavanja referenduma, u koju će ući Titove pristaše i neuralne ličnosti iz krugova jugoslavenske vlade u Londonu.¹⁸

¹⁷ Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik*, str. 23.

¹⁸ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 29.

Britanci nisu bili nikako zadovoljni drugim sporazumom između Tita i Šubašića. Kako bi ih umirili, Sovjeti pozivaju Tita i Šubašića u Moskvu u nadi da poprave ravnotežu snaga u korist kraljevske vlade. Tito je vjerojatno predosjetio Staljinove namjere pa nije osobno otišao u Moskvu, nego je poslao Kardelja. Tijekom susreta s jugoslavenskim predstavnicima 22. studenog, Staljin je prema Šubašiću bio pažljiv, a prema Kardelju oštar. Sovjetski vođa je govorio, vjerojatno u ljutnji, loše o partizanskoj vojsci, tražio je da se potčine sovjetskim vojnim savjetnicima u Jugoslaviji i da u jugoslavensku partizansku vojsku budu primljeni i stari kraljevski oficiri. U vezi s političkim pitanjima, optužio je KPJ da je škrt i sektaška jer ne dopušta kralju povratak u zemlju. Tom prilikom, otkrio je „sporazum o postotcima“ koji je postigao sa Churchillom, na Kardeljevo zaprepaštenje, upućujući kako Jugoslavija nije sama na svijetu i kako se ne mogu ponašati kao da su stvarno sami. Postizanje ravnoteže u odnosima između Tita i jugoslavenske emigrantske vlade od strane Staljina vjerojatno bi bilo uspješnije da je britanska politika bila dosljednija. Churchill je u svojoj poruci, početkom prosinca 1944. godine, podsjetio Tita kako Velika Britanija očekuje održavanje slobodnih izbora za Ustavotvornu skupštinu i referendum o budućnosti Monarhije. Pri tome upozorio je Tita na anglo-sovjetski dogovor, kojim su se te dvije strane obvezale da će voditi zajedničku politiku prema Jugoslaviji, što je Staljin potvrdio. No Churchill se zapravo bio pomirio s činjenicom da su sve veći izgledi da će Jugoslavija postati ljevičarska diktatura. Stoga umjesto da izvuče što više iz „Sporazuma o postotcima“ sa Staljinom, Churchill je na kraju prisilio kralja Petra da prihvati drugi sporazum Tito – Šubašić, sa svim negativnim posljedicama za budućnost dinastije te smjer političkog pluralizma u Jugoslaviji.¹⁹

Na Jalti 11. veljače 1945. sastali su se Roosevelt i Churchill sa Staljinom kao domaćinom. Odluke koje su donesene na konferenciji, a koje se tiču Jugoslavije prvenstveno su se odnosile na drugi sporazum Tita i Šubašića. Velika trojka (Staljin, Roosevelt i Churchill) složili su se kako se sporazum između Tita i Šubašića treba odmah ostvariti, ponajviše da se stvori vlada na temelju tog sporazuma. U tom duhu, savjetovali su da nova vlada, kad se osnuje, proširi AVNOJ članovima posljednjeg jugoslavenskog parlamenta (Skupštine) iz vremena prije rata, a koji nisu surađivali s okupatorom te da takvo novo stvoreno tijelo bude privremeni parlament. Što se tiče zakonskih akta koje je prihvatio AVNOJ, prema odlukama s Jalte, oni bi trebali biti podneseni ustavotvornoj skupštini na ratifikaciju.²⁰

¹⁹ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 30.

²⁰ Dedijer, V., *Izgnubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, str. 91.

2.4. Tršćanska kriza

Zapadni političari bili su skloni okrivljavati Moskvu za Titove akcije. No konferencija na Jalti i njezine odluke pokazivale su drugačiju sliku. Staljin je na Jalti prihvatio Churchillov zahtjev da AVNOJ uključi u svoje redove sve one članove predratne jugoslavenske Narodne skupštine koji nisu surađivali s okupatorom i da sav zakonodavni rad AVNOJ-a kasnije odobri buduća ustavotvorna skupština. Tito je te odluke, o kojima ga Sovjeti nisu bili obavijestili, smatrao kriminalom prema Jugoslaviji, no to ga nije spriječilo da nastavi s provođenjem revolucionarne politike. Do svibnja 1945. godine Titova partizanska vojska zauzela je i zagospodarila zapadnim granicama Jugoslavije, ušavši i dalje u Korušku, Trst i Julijansku krajinu.²¹ Zapadna granica Jugoslavije s Italijom i Austrijom postale su uzrokom oštrog sukoba sa Zapadom. Vođe nove Jugoslavije, naročito Tito i Kardelj, smatrali su kako treba ispraviti nepravdu iz vremena poslije Prvog svjetskog rata kada je Kraljevina Jugoslavija, na račun Hrvatske i Slovenije, ustupila Italiji teritorij na kojem je živjelo oko 600 000 Hrvata i Slovenaca. Smatrali su kako se taj teritorij treba vratiti u Jugoslaviju te su bili spremni i na oružanu borbu protiv saveznika. Tito je poslao vojsku kako bi prije anglo-američkih postrojbi zauzela navedena područja, no zapadni saveznici su također bili spremni izbaciti jugoslavenske postrojbe iz oslobođenih krajeva. Jugoslavija je već tada bila smatrana sovjetskim satelitom, stoga je Zapada zauzimanje Trsta gledao prvenstveno kao sovjetski uspjeh. Jugoslavija je tražila oslobođene krajeva s argumentom da su Slaveni većinsko stanovništvo, a grad Trst otok u slavenskom moru. Kardelj je ocijenio gubitak Trsta kao mogućnost otvaranja imperijalističkog prodora Zapada na Balkan i u Srednju Europu. U svibnju 1945. godine SAD i Velika Britanija dale su Titu ultimatum da njegove postrojbe odmah napuste Trst, Pulu i ostala pristaništa na obali Istre kao i dolinu Soče te da se povuku iz Koruške i Štajerske. Tito je 27. svibnja napao velike sile rekavši da Jugoslavija neće nikome biti „moneta za podmićivanje“, što je izazvalo oštru reakciju sovjetske vlade, koja je procijenila da se to odnosi i na nju, a ne samo na zapadne zemlje.²² Uslijedile su dvije sovjetske intervencije. Staljin se bojao da bi Jugoslaveni mogli ugroziti vladu Karla Rennera u Beču, koju je SSSR podržavao, stoga su Sovjeti naredili Jugoslavenima da napuste Korušku. U krizi oko Trsta, Staljin je podržavao britanski zahtjev da Jugoslaveni napuste grad i njegovu najbližu okolicu: „U roku od 48 sati morate povući trupe iz Trsta, jer ne želim da zbog

²¹ *Isto*, str. 31.

²² Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 211.

tršćanskog pitanja uđem u treći svjetski rat“, bile su riječi naređenja sovjetskog vođe Titu početkom lipnja 1945. godine. Iz toga se može zaključiti kako su i u Moskvi i u Londonu pronalazeni jednako snažni razlozi protiv Titove revolucije, u početku političke, a kasnije i socijalističke, ali ju ni ti razlozi nisu mogli spriječiti. Usprkos tome, Tito je i dalje smatrao da Staljin, bez obzira koliko to prikrivao, ipak podupire interese KPJ, što je bio odraz dvoličnosti kao jedne od osobina Staljinova lika.²³ Jugoslavenske su se trupe morale povući 12. lipnja 1945. godine iz Trsta, Koruške i Julijanske krajine, a kao diplomatsko rješenje zapadne sile predložile su Jugoslaviji granicu s Italijom po tzv. Wilsonovoj crti, koja je razmatrana na Pariškoj mirovnoj konferenciji nakon Prvog svjetskog rata, a prema kojoj se Italija odrekla većeg dijela Slovesnkog primorja i hrvatskog dijela Istre s Cresom i Lošinjem, uz poseban status Rijeke i Zadra. Jugoslavija je odbila taj prijedlog, a sporni je teritorij na kraju bio podijeljen na dvije zone: zonu A (grad Trst s okolicom) pod upravom zapadnih sila i zonu B, koja je pod upravom Jugoslavije. No borba oko Trsta nastavila se na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1946. godine, uz val demonstracija u Jugoslaviji pod parolom „Život damo, Trst ne damo!“. Prije konferencije Vijeće ministara savezničkih sila u Parizu je 2. srpnja 1946. odlučilo je osnovati državu pod imenom „Slobodni teritorij Trsta“ (STT), s nešto proširenom A zonom. Na mirovnoj konferenciji u Parizu 28. rujna 1946. godine prihvaćeno je rješenje koje je sankcionirano mirovnim ugovorom Jugoslavije s Italijom 10. veljače 1947. godine. Tim ugovorom Jugoslavija je dobila zonu B koja je obuhvaćala teritorij od 7 000 km² s oko 470 000 stanovnika, no jugoslavensko vodstvo je pri potpisivanju ugovora naglasila kako i dalje ne odustaje od Trsta. Međutim, zapadne su sile (SAD, Velika Britanija i Francuska) 20. ožujka 1948. godine objavile Tripartitnu deklaraciju kojom se cijeli Slobodni teritorij Trsta daje Italiji pod upravu. Ipak, ta odluka nije relizirana jer se Jugoslavija oštro suprotstavila, no time je diplomatka borba oko STT nastavljena sve do početka 1954. godine²⁴, kada je na mjesto talijanskog premjera došao Mario Scelba. Njegovim dolaskom na vlast započeli su dvojni trilateralni pregovori koji su trajali nekoliko mjeseci. Nakon brojnih pregovora, prijedloga i odustajanja, 5. listopada 1954. godine u Londonu potpisan je Memorandum o razumijevanju kojim je Zona A s Trstom pripala Talijanima, a Zona B, s nekoliko sela koja su bila na prostoru STT, potpala pod jugoslavensku vlast.²⁵

²³ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 31.

²⁴ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 211.

²⁵ Opačić, Vid Jakša; Bitka za Trst, *Hrvatska revija*, vol. 6, br. 4, Matica Hrvatska, Zagreb, 2004., str. 116.-120.

3. JUGOSLAVENSKO-SOVJETSKI ODNOSI OD KRAJA RATA DO 1948.

3.1. Vanjska politika SSSR-a i odnos sa Zapadom nakon rata

Velike sile antifašističke koalicije obećavale su oslobođenim narodima tijekom i nakon rata slobodu izbora svojih režima, koja nije bila samo odluka Atlantske povelje, već je bila i jedna od odluka Jaltске i Postdamske konferencije. No SSSR na čelu sa Staljinom nije se držao potpisanih dokumenata. On je zakonom sile odlučio na zapadnim granicama SSSR-a imati prosovjetske države kao zaštitu od Njemačke, u slučaju da ona opet ojača, ili bilo od koje antiruske opasnosti iz Europe. Dušan Bilandžić konkretno koristi izraz antiruske umjesto antisovjetske opasnosti jer prema njegovom mišljenju, u to vrijeme unutar Sovjetskog Saveza jačaju struje koje žele obnovu velikoruskog imperijalizma, što on opravdava sovjetskom težnjom „pokoravanja zemalja“ Istočne Europe. Također, to opravdava i činjenicom kako u sovjetskom vodstvu nisu više državnici iz Lenjinovog doba – Staljin ih je uklonio u svojim čistkama. Bilandžić smatra kako su u to vrijeme u sovjetskom vodstvu bili državnici iz perioda carstva, stoga je obnova velikoruskog imperijalizma logična. Međutim, Staljin je i dalje s kategorički odbijao priznati bilo kakve pomisli da Sovjetski Savez vodi imperijalističku vanjsku politiku. Upravo suprotno, vlada SSSR-a tvrdila je kako su oni porobljenim narodima i izrabljivanim klasama, proletarijatu i seljaštvu, donijeli oslobođenje od buržoazije i kapitalističkih izrabljivača čija je politika prvenstveno bila imperijalistička. No stvarnost je bila drugačija. SSSR je imao namjere prema državama Istočne Europe i ne bi mogao drugačije vladati njima osim preko svojih vazala i totalitarnih boljševičkih režima jer svaki bi narod na slobodnim izborima odbacio komunističke lidere i njihov režim. Dio odgovornosti za sudbinu zemalja Istočne Europe snose i zapadni saveznici, naročito SAD, jer se nisu dovoljno založili za slobodu tih zemalja. Za njihovo popuštanje Staljinu postoje dva moguća razloga: s jedne strane, krajem rata, dok Njemačka nije bila svladana, nije se smjelo ugroziti savezništvo s SSSR-om čije su milijunske zemlje nosile glavni teret rata; s druge strane, Staljin je dao riječ da će tri mjeseca nakon kapitulacije Njemačke SSSR ući u rat protiv Japana, što je imalo najveći značaj za SAD.

Istovremeno s uspostavom satelitskih režima u zemljama istočne Europe, komunističko je vodstvo SSSR-a osnovalo 1947. godine političko tijelo sastavljeno od 9 komunističkih partija pod imenom Informacioni biro komunističkih i radničkih partija – Informbiro (IB). O njegovom ću stvaranju detaljnije kasnije pisati . Taj događaj spominjem u ovom dijelu iz razloga što je na osnivačkom sastanku Informbiroa Andrej Ždanov, vodeći ideolog Komunističke partije SSSR-a, iznio tezu da su formirana dva suprotstavljena „tabora“ - imperijalistički na čelu s SAD-om i demokratski, socijalistički na čelu s SSSR-om. Zadaća socijalističkog tabora bila je ujediniti svoje snage za obranu od agresije Zapada protiv SSSR-a i zemalja narodne demokracije, te za obranu socijalizma. Državna integracija, satelizacija zemalja istočne Europe pod hegemonijom SSSR-a i stvaranje Informbiroa, kao nasljednika Kominterne, upućivali su na opasnost da SSSR, oslanjajući se na komunističke partije Zapada (iz kapitalističkih zemalja u Informbiro su ušle talijanska i francuska KP), lakše ovlada Europom jer je Njemačka bila okupirana, a Francuska i Velika Britanija, zbog pretrpljene štete u Drugom svjetskom ratu, ne bi bile u stanju zaustaviti takvu invaziju. I SSSR je također bio iscrpljen ratom, ali je i dalje bio jača vojna sila od Velike Britanije i Francuske. Ždanovljevom tezom moglo se zaključiti kako je obnovljena prijeratna politika komunističkog vodstva i vlade SSSR-a koja je zapadne zemlje tretirala imperijalističkim, izjednačujući ih s nacističkom Njemačkom i njezinim saveznicima.

Zapad je nakon rata odgovorio svojim mjerama protiv SSSR-a, na inicijativu Winstona Churchilla koji je u ožujku 1946. godine, u nazočnosti predsjednika SAD-a Harryja Trumana, javno pozvao Zapad na borbu protiv komunizma. No godinu dana prije toga, u svibnju 1945. godine, za vrijeme tršćanske krize, Churchill je pismeno formulirao tezu da se od Baltika do Jadrana spustila „željezna zavijesa“ koja je predstavljala granicu između slobodnog svijeta i svijeta komunizma. Ta teza bit će definirana kao Trumanova doktrina u ožujku 1947. godine kojom će se SAD obvezati pomoći svakoj zemlji ugroženoj od komunističke opasnosti u smislu vojne, tehničke i financijske pomoći. Iste godine donesen je „Marshallov plan“ prema kojemu SAD daje financijska sredstva europskim zemljama radi jačanja njihove političke stabilnosti i obrane protiv komunizma.²⁶ Iako je SAD nastojao izolirati SSSR, Staljinovi strateški ciljevi i dalje su se održali. Sovjetski je vođa bio odlučan u nastojanju da mu se priznaju sovjetske ovlasti u istočnoj Europi, te je zbog toga nastojao čvrsto povezati istočnoeuropske države s Moskvom, stvarajući pri tome blok nasuprot Zapadu.²⁷

²⁶ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 206-208.

²⁷ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 38.

3.2. Jugoslavija nakon rata

Jugoslavija je kraj 1945. i početak 1946. godine dočekala s jasno definiranom vanjskom politikom koja je prvenstveno bila usmjerena prema Sovjetskom Savezu. Postala je republika u koju se izbjegli kralj nije smio vratiti. Samo formalno ona nije bila jedopartijska diktatura, jer Tito je bio apsolutni vladar života i smrti u FNRJ.²⁸ Procesom razdvajanja saveznika Velike antifašističke koalicije i stvaranja dvaju suprotstavljenih blokova, Titova Jugoslavija nije dvojila kojem se od tih dvaju blokova okrenuti. KPJ je još od 1919. godine bila jedna od najodanijih članica Kominterne. U tom smjeru, ona je prva stala uz SSSR nakon razdvajanja Saveznika. Dakle, nije SSSR 1945. godine upotrijebio nikakav pritisak da se Jugoslavija sovjetizira, kao što je to bio slučaj u ostalim zemljama istočne Europe. KPJ se sama okreula SSSR-u i njegovom imperiju kao starijem bratu, stoga nije bio potreban nikakav službeni poziv od strane Staljina i Kremlja. To dokazuje i „Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i poslijeratnoj suradnji, između Jugoslavije i SSSR-a“, kojeg su Tito i Staljin potpisali 11. travnja 1945. godine.²⁹ KPJ je pošla tim putem i zato jer je očekivala oslonac od opasnosti Zapada, a, također, prvi petogodišnji plan industrijalizacije, donesen 1947. godine, računao je na pomoć SSSR-a.

Vjera u SSSR bila je neograničena do te mjere da je, prema izjavi Kardelja, rukovodstvo nove Jugoslavije vidjelo svoju državu kao jednu od budućih republika SSSR-a, a KPJ kao budući dio Komunističke partije Sovjetskog Saveza (KPSS/ SKPb). Do sukoba sa Staljinom Jugoslavija je, uz SSSR, bila vodeća zemlja u ujedinjavanju socijalističkih zemalja protiv Zapada. Stoga, kako je Jugoslavija podnosila pritiske od strane Zapada, tako se istodobno sve više otvarala prema Istoku, tj. prema SSSR-u. Već krajem rata uspostavljene su višestruke vojne, političke, kulturne, znanstvene i druge veze. SSSR se u takvoj situaciji nije više mogao držati politike „pola-pola“, već je otvorio novu stranicu odnosa s Jugoslavijom. Njemu se pružila prilika za potpuni utjecaj jer je nova Jugoslavija otvorila mogućnost za takvu politiku, uvjereni kako se radi o odnosu koji će biti prvenstveno iskren, a da će pri tome Jugoslavija dobiti i sovjetsku zaštitu. Što se tiče nesporazuma iz vremena rata, oni su djelovali kao da su izgladjeni i da su doista dio prošlosti, najviše zbog čestih kontakata najviših rukovoditelja obje zemalja, prvenstveno onih između Tita i Staljina. Vojna pomoć SSSR-a u posljednjim mjesecima rata i naoružanje Jugoslavenske armije, stvarali su, posebno kod

²⁸ Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik*, str. 80.

²⁹ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 31.

komunista i mlade generacije, veliko povjerenje i ljubav prema SSSR-u, što je KPJ intenzivno razvijala pomoću raznih sredstava propagande. Nastojalo se razviti u narodu neograničeno povjerenje i ljubav prema SSSR-u, posebno kod mlađih generacija. Također, prema ostalim socijalističkim zemljama razvijao se kult povjerenja, posebno prema slavenskim narodima, kroz riječi iz doba panslavističkih ideja. Iako se u riječima isticala i naglašavala daljnja izgradnja jugoslavenskog socijalizma u prilikama specifičnim za te prostore, „model kojemu je trebalo težiti“ bio je sovjetski. Iz tog razloga CK KPJ i vlada Jugoslavije uputila je SSSR-u molbu da joj pošalje veći broj vojnih i civilnih stručnjaka koji bi se rasporedili na značajne „pункtove“ u policiji, u vojsci i ekonomskom državnom aparatu. To je ujedno i jedan od razloga zašto se KPJ ponašala kao da će Jugoslavija biti dijelom SSSR-a.

KPJ je, kao i svaka marksističko-lenjinistička partija, polazila od toga da je „eksproprijacija“ kapitalističke klase početak djelovanja diktature proletarijata. Glavni cilj KPJ bila je nacionalizacija sredstava za proizvodnju i stvaranje državnog vlasništva s čim je započela čim je uspostavljena nova državna vlast. Jedini utjecaj na koncepciju gradnje društvenih odnosa u komunističkoj Jugoslaviji imale su sovjetska teorija i praksa, a cijeli komunistički pokret shvaćao je SSSR kao zemlju seljaka i radnika. SSSR je bio pojam za socijalizam. Jugoslavenski komunisti nisu znali jesu li u sovjetskom društvu nastala određena odstupanja od početne zamisli diktature proletarijata, stoga govoreći o primjeni sovjetskog iskustva u izgradnji socijalističke Jugoslavije, nisu uzimali zdravo za gotovo. Jugoslavenski komunisti kada su govorili o SSSR-u kao uzoru, zapravo su mislili na socijalizam. Stoga je utjecaj SSSR-a na idejno-političkoj i duhovnoj razini kočio rasprave o novim i drugačijim putevima, metodama i mogućnostima izgradnje socijalističke zemlje. Rasprava o novim i drugačijim putevima naročito nije bila moguća u periodu od kraja rata do 1948. godine iz razloga što je KPJ bila svojevrsni zarobljenik Komunističke partije Sovjetskog Saveza, prvenstveno zbog svog uvjerenja u pošten i ravnopravan odnos s SSSR-om . Od samog početka KPJ je , kao članica Kominterne, prihvaćala njezinu generalnu političku liniju koja je, kad je riječ o izgradnji socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa i političkog sustava socijalizma, polazila od toga da je SSSR, kao prva socijalistička zemlja, stekao bogata i provjerena iskustva, te da je našao rješenja prihvatljiva za sve komunističke partije. Stoga se vjerovalo da postoji samo sovjetski put u socijalizam, a KPJ je duboko u svijest svojih članova usadila ljubav i povjerenje u ispravnost unutrašnje i vanjske politike SSSR-a. Tako su postupale i ostale komunističke partije u svijetu. Zato bi rasprava o novim putevima socijalističkog razvitka morala početi od iskustva SSSR-a, prve zemlje koja je počela

socijalističku izgradnju, što bi dovelo i do pozitivnih i do negativnih spoznaja u vezi sovjetskog razvitka, a to bi, s obzirom na okolnosti, izazvalo međupartijski i međudržavni konflikt. Također, ako bi Jugoslavija krenula drugačijim putevima razvitka socijalizma, trebala bi najprije stvoriti vlastita iskustva, što je bio nedostatak. Zbog toga u početnim godinama izgradnje socijalizma u Jugoslaviji rukovodeće su snage polazile od sovjetskog društvenog sustava kao „modela“ za izgradnju novoga društvenog uređenja u Jugoslaviji. Kada se govori o jugoslavenskom vodstvu, tada se misli na one u čijim je rukama bila strategija razvitka, a to su prvenstveno bili Tito i Edvard Kardelj, s Aleksandrom Rankovićem, šefom partijskog i policijskog aparata, i Milovanom Đilasom, kao Titovim pomoćnikom. Osim nedostatka vlastitog iskustva, u KPJ je nedostajalo intelektualaca koji bi se mogli baviti idejno-teorijskim raspravama o socijalizmu. Zato se u KPJ nije tražilo „mudrovanje“ već samo kopiranje sustava SSSR-a, za što inteligencija unutar KPJ nije bila potrebna.³⁰ Na primjer, prvi jugoslavenski ustav, koji je bio prihvaćen u siječnju 1946. godine, bio je „kopiran“ prema Staljinovom ustavu SSSR-a iz 1936. godine.³¹ Smatralo se kako je potrebna više politička vještina kako bi se sa što manje otpora u narodu ostvarila ideja sovjetizacije Jugoslavije.

Ekonomska struktura zemlje pogodovala je formiranju centralizma, koji je, uz državno vlasništvo, smatran uspješnim putem i metodom u upravljanju društvenim poslovima čime bi se u prvim poslijeratnim godinama izbjegao privredni slom zbog golemih ratnih razaranja i opće nestašice sredstava potrebnih za život. Jednako se polazilo od uvjerenja da je bez državnog vlasništva i administrativnog upravljanja nemoguće skupiti velika ljudska i materijalna sredstva za ekonomsku izgradnju što je bio preduvjet za ekonomski razvoj. Uz to, Jugoslavija je bila jedna od najnerazvijenijih zemalja u Europi i imala je velike potrebe za visokim stupnjem prikupljanja sredstava, a to bi se moglo postići državnim vlasništvom i centralističkim sustavom upravljanja. Pomoću takvog sustava bilo je omogućeno angažiranje goleme materijalne i ljudske snage u ključnim područjima i objektima ekonomskog razvoja.³² Stoga se jugoslavenski komunisti pri uvođenju centralizma i odabiru ekonomske politike opet ugledavaju na sovjetsku ekonomsku politiku – Jugoslavija također izrađuje svoj prvi petogodišnji plan, koji je donesen u travnju 1947. godine. Bio je to prvi petogodišnji plan u istočnoj Europi. Prvi cilj bila je ubrzana industrijalizacija, a plan je predviđao godišnju ukupnu svotu investicija u iznosu od 27% od ukupnog društvenog proizvoda što je bila

³⁰ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 210.

³¹ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 32.

³² *Isto*, str. 211, 213, 221-223.

najviše stopa investiranja u zemljama istočne Europe. Veliki dio nacionalnog proizvoda koji je oduziman jugoslavenskim proizvođačima u svrhu akumulacije samo je još više produbljivao lošu ekonomsku situaciju u zemlji, jer samo 8% od ukupnih investicija išlo je u poljoprivredu kojom se bavila većina jugoslavenskog stanovništva. Partiji je na prvom mjestu bila industrijalizacija, premda je Tito 1946. godine izjavio kako su seljaci najjači stup države. Sovjetski vođe nisu podržavali smjer jugoslavenskog planiranja, ali u tom slučaju bili su suočeni s gotovim činjenicama. Staljin će kasnije iskoristiti Titovu izjavu o seljacima kao stupu države čime će označiti politiku KPJ kao politiku koja snažno podupire interese „kulaka“, no stvarnost je bila drugačija – KPJ seljacima nije davala onoliko koliko je tvrdila. Zbog toga je Jugoslavija bila na pragu kolektivizacije, a u ožujku 1948., uoči sukoba sa Staljinom kada je SSSR naredio ubrzanu kolektivizaciju poljoprivrede u istočnoj Europi, jugoslavenske seljačke zadruge, koje su već postojale, bile su prvi oblici kolektivizacije sela.

Osim oponašanja ekonomske politike SSSR-a, Tito je oponašao sovjetski socijalistički model i u drugim aspektima. Sovjetski instruktori aktivno su sudjelovali u izgradnji jugoslavenske armije po sovjetskom uzoru. Oficiri vojske i službe sigurnosti bili su slani u SSSR na izobrazbu. Sovjetizirani su školstvo, novinstvo, publicistika, književnost i likovna umjetnost, kazalište i film, a književnost je, poput sovjetske, postala oruđe za oblikovanje svijesti. Od književnika se očekivalo npr. da daju primjer jugoslavenskog seljaka u ratu i prikažu njegovu borbenu odlučnost koja postaje onoliko velika koliko njegovo imanje postaje manje.³³ Opseg, ritam i sveobuhvatnost sovjeticizacije imali su u Jugoslaviji gotovo nakaradne razmjere. Od kraja rata, pa sve do sukoba sa SSSR-om, ali čak i mjesecima nakon toga, trajala je „nasilna ideologizacija cjelokupnog života“. U umjetnosti nametala se estetika socijalističkog realizma, koju je poprilično lako prihvatio velik broj književnika, književnih kritičara i ostalih umjetnika.³⁴ Proslava Dana Crvene armije, Oktobarske revolucije, obilježavanje dana napada Njemačke na Sovjetski savez, dan Lenjinove smrti, smrt Maksima Gorkog, pa onda i proslave Prvog svibnja i ostalih praznika bile su manifestacije kroz koje je došla do izražaja ogromna ljubav prema prvoj zemlji socijalizma i drugu Staljinu. Osim toga, stvorena su društva za kulturnu suradnju s SSSR-om, kao što je bio Slavenski komitet, čija je zadaća bila popularizacija novog slavenskog pokreta bratstva i uzajamnosti slavenskih naroda.³⁵ Bilo je to vrijeme zanosa mlade revolucije koja je vjerovala kako je vrijeme za stvaranje istinske ljudske zajednice socijalističkih zemalja. Nažalost, na drugoj strani

³³ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 34, 35.

³⁴ Denegri, Jerko, *Umjetnost konstruktivnog pristupa*, Exat 51, Nove tendencije, Horetzky, Zagreb 2000., 56.

³⁵ Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik*, str. 92, 94.

Staljinova je vlada tu otvorenost Jugoslavije iskoristila i svojom infiltracijom u razna područja jugoslavenskog društvenog života, započela je politiku dominacije.³⁶

3.3. Vanjska politika

Vanjska politika Jugoslavije u prvim godinama nakon rata (1945.-1948.) rukovodila se ideološkom doktrinom Kominterne prema kojoj se svjetska proleterska revolucija nastavila poslije Drugog svjetskog rata pod vodstvom SSSR-a. Kako se nakon rata dogodila podjela na dva bloka; socijalistički i kapitalistički, postojala je mogućnost sukoba Zapada s Istokom – ili agresijom zapadnih zemalja na čelu s „američkim imperijalistima“ ili nastupanjem revolucionarnih snaga socijalizma. U svakom slučaju, SSSR i o njemu ovisne zemlje morale su se vojno, gospodarski, ideološki i politički čvrsto povezati u čvrsti blok protiv „zapadnog imperijalizma“. Više od svih zemalja Jugoslavija je forsirala to povezivanje. Zato su sklopljeni ugovori o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći: već spomenuti ugovor s SSSR-om iz 1945. godine, te 1946. i 1947. godine s Poljskom, Čehoslovačkom, Albanijom, Mađarskom i Rumunjskom, iz čega će nastati sustav regionalne sigurnosti, zapravo borbeni savez tih zemalja. Uz te međudržavne ugovore, potpisano je mnoštvo sporazuma o političkoj, ekonomskoj i kulturnoj suradnji. Koliko je Tito htio povezati Jugoslaviju s ostalim državama „narodne demokracije“ govori i činjenica da je, unatoč teškom ekonomskom stanju države, Jugoslavija oprostila Bugarskoj reparacije – 25 milijuna USD, a Poljskoj, Čehoslovačkoj i Rumunjskoj poslala je 17 000 vagona žita. Radeći na ideji integriranja novih prokomunističkih država, Tito 1946. godine posjećuje Varšavu, Prag, Moskvu, a sukladno njegovim posjetima zemalja Istočne Europe, u Jugoslaviju dolaze svi politički vođe komunističkih zemalja, osim Staljina. O tom je integriranju s Istokom Josip Broz Tito na V. Kongresu KPJ 1948. godine rekao: "Prva mjera CK KPJ i nove vlade nakon oslobođenja naše zemlje bila je u tome da se Jugoslavija što tješnje poveže, kako ekonomski tako i politički i kulturno, sa Sovjetskim Savezom i zemljama narodne demokracije..." Tito je već 1945. godine dao prijedlog da europske komunističke partije osnuju neku vrstu organizacije sličnu Kominterni, koja je raspuštena 1943. godine.

³⁶ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 213.

Prema zapadnim zemljama u poratnom vremenu Jugoslavija ne potencira prijateljske odnose. Naprotiv, odnose prema zapadnim zemljama zaoštava, čak i više nego što su to Sovjeti htjeli. Zapadne zemlje priznale su odmah u ožujku 1945. godine Titovu vladu, u koju su ušli i neki ministri iz Šubašićeve kraljevske vlade. Kao što je već rečeno prije, vlast u Jugoslaviji je unatoč Šubašiću i njegovim ministrima bila ipak komunistička diktatura tj. jednostranačka vlada, stoga SAD i Britanija nisu mogle učiniti ništa kako bi od Jugoslavije stvorili parlamentarnu demokraciju, čemu su se nadali kroz sporazume Tita sa Šubašićem. Osim toga, odnos Jugoslavije i Zapada najviše se zaoštrio u vrijeme tršćanske krize kada je Zapad vodio oštru propagandnu kampanju protiv Tita, nazivajući ga „balkanskim Hitlerom“, a njegov režim jednopartijskom diktaturom. Jugoslavija je bila nazivana „satelitom SSSR-a br. 1“. Titov režim odgovorio je jednako mjerom, optužujući Zapad za osporavanje legitimnih prava Hrvata i Slovenaca na ujedinjenje s maticom, za prihvaćanje četnika i ustaša, za poticanje „nove demokratske“ Jugoslavije, itd. Iza takvih optužbi Zapada stajala je radikalna revolucionarna protukapitalistička svijest koja se nadala širenju komunizma na cijelu Europu. To znači da četverogodišnji rat protiv fašizma nije značajnije potisnuo predratnu antizapadnu boljševičku ideologiju. Uz to, postojali su i stvarni interesi nove vladajuće sile u Jugoslaviji. KPJ nije bila baš uvjerena da se Zapad odrekao obnove srušene Kraljevine Jugoslavije. Taj sukob sa Zapadom bio je prvi jasniji čin početka hladnog rata.³⁷

³⁷ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 209, 210.

4. SUKOB S INFORMBIROOM

4.1. Osnivanje Kominforma

O stvaranju konzultativnog tijela za izmjenu mišljenja između komunističkih partija poslije Drugog svjetskog rata bilo je govora pri susretu Tita sa Staljinom u Moskvi u travnju 1945. godine, ponajviše na Titovu inicijativu. Pitanje je bilo ponovno pokrenuto prilikom razgovora jugoslavensko-bugarske delegacije, s Titom i Georgijem Dimitrovim na čelu, sa Staljinom u Moskvi u svibnju 1946. godine. Međutim, stvaranje Kominforma započelo je na inicijativu CK SKP(b) u jesen 1947. godine. Kominform (Informbiro ili IB, tj. „Informacioni biro komunističkih partija“, kasnije „Informacioni biro komunističkih i radničkih partija“) nastao je na „Informacijskom savjetovanju“, održanom u Szklarkoj Porębi (Poljska) krajem rujna 1947. godine. Na njemu su sudjelovali predstavnici: Komunističke partije Jugoslavije – E. Kardelj i M. Đilas; Bugarske radničke partije – Valko Červenkov i Vladimir Pop-Tomov; Komunističke partije Rumunjske – Gheorghe Gheorgiu-Dej i Ana Pauker; Mađarske komunističke partije – Mihaly Farkas i Jozsef Revai; Poljske radničke partije – Wladislaw Gomulka i Hilary Minc; Svesavezne komunističke partije (boljševika) – A. Ždanov i Georgij Maljenkov; Komunističke partije Francuske - Jacques Duclos i Etienne Fajon; Komunističke partije Čehoslovačke – Rudolf Slánský i Stefan Baštovanský; i komunističke partije Italije – Luigi Longo i Eugenio Reale.

Na osnivačkom sastanku delegacije su izvijestile o djelovanju svojih CK u proteklom periodu. Osim toga, saslušani su referati A. Ždanova „O međunarodnoj situaciji“ i W. Gomulke „O izmjeni iskustva i koordinaciji djelatnosti kompartija“. U prvom referatu, Ždanov je izložio svoje viđenje svijeta, koji je bio podijeljen u dva bloka - imperijalistički i komunistički, o čemu je već bilo riječi u radu.³⁸ Naime, Ždanov je pripadao borbenoj frakciji vlasti u Kremlju, koju je odlikovala izrazita protuzapadnjačka politika prema kojoj je Zapad bio identificiran kao izvor kulturne i ideološke korupcije. Iako su ždanovci neprestano upozoravali kako prijeti opasnost od američke dominacije svijetom, nisu prouzročili nekakvu promjenu u Staljinovoj politici izbjegavanja mogućnosti rata sa Zapadom. Jedini uspjeh koji su ždanovci bili zabilježili bio je upravo na osnivačkom sastanku Kominforma gdje su željeli

³⁸ *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, knjiga 3, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1966. str. 539.

protegnuti Titovu ljevičarsku unutarnju politiku na cijelu istočnu Europu, pa su zbog toga isticali savez s Jugoslavijom. Zajedno s Jugoslavenima, tražili su nove organizacijske oblike u komunističkom pokretu što je rezultiralo osnivanjem Kominforma. No sasvim je moguće da su Jugoslaveni krivo shvatili Ždanovljevu srdačnost u Szklarskoj Porębi kada je prozvao Jugoslaviju kao prvu od „novih demokracija“, i to prije Poljske, Čehoslovačke i Albanije, koje su odigrale veliku ulogu u oslobodilačkom ratu protiv fašizma, a također i prije Bugarske, Rumunjske, Mađarske i djelomično Finske, koje su se pridružile antifašističkoj fronti. Ždanov je ohrabrio E. Kardelja i M. Đilasa, da kritički istupe protiv „oportunizma i parlamentarnih iluzija“ francuskih i talijanskih komunista, kojima su zamjerali kako nisu od 1944. do 1947. godine iskoristili revolucionarnu situaciju i preuzeli vlast u svojim zemljama.³⁹ Jugoslavenima i Ždanovu jedini se bio suprotstavio W. Gomulka, poljski partijski vođa, koji je isticao da se Poljska mirno razvija te da se ne radi o slamanju kapitalizma, nego o obuzdavanju kapitalizma. Gomulka je također govorio o „poljskom putu u socijalizam“, što je za Jugoslavene u to vrijeme bilo neshvatljivo, prema Đilasovim riječima. Jugoslavenska podrška sovjetskoj dijelu osnivačkog sastanka nagrađena je time što je sjedište Kominforma bilo smješteno u Beograd. Aparat Kominfoma trebao je biti isključivo jugoslavenski i sovjetski. No važnost koju su Sovjeti pridali KPJ u rujnu 1947. godine možda je bila ništa drugo nego zamka. Staljin je tu organizaciju kasnije koristio jedino za javne napade na KPJ, dok jugoslavenski partijski vođe nisu uspjeli smanjiti nepromjenjivost Kominforma. Kardelj i Đilas nisu se htjeli približiti nesovjetskim komunistima u Szklarskoj Porębi, uvrijedili su bili francuske i talijanske komuniste, ponizili Poljake i ostale istočne Europljane. Štoviše, osnivački sastanak postavio temelje da Kominform od tada bude upotrebljavan kao forum za ideoliške operacije protiv partija članica. No ono najvažnije predstavnici KPJ nisu shvatili, a to je bila nova sovjetska politika prema „bloku imperijalizma“ koja nikako nije bila sklona upustiti se u izazivanje novog rata. Ždanov je na osnivačkom sastanku jasno dao do znanja kako sovjetska vanjska politika polazi od činjenice postojanja, za dug period, dvaju sistema – kapitalizma i socijalizma. Iz toga proizlazi mogućnost suradnje između SSSR-a i zemalja drugih sistema pod uvjetom da se poštuje načelo uzajamnosti i ispunjavanja primljene obaveze.⁴⁰

Osim što je odlučeno kako će sjedište Kominforma biti u Beogradu, koje je organizirano mjesec dana poslije, donesena je i posebna rezolucija koja kaže: „Zadaci IB-a

³⁹ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 291.

⁴⁰ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 38-40.

sastoje se u organiziranju izmjene iskustava između partija i, u slučaju potrebe, u koordinaciji njihove djelatnosti na osnovu uzajamne suglasnosti.“ Kroz Deklaraciju o međunarodnoj situaciji formulira se i cilj aktivnosti partija: „da ujedine svoje napore na osnovu opće antiimperijalističke i demokratske platforme i da okupljaju oko sebe svoje demokratske i patriotske snage naroda“ i to „u borbi za mir, za demokraciju i ravnopravnost naroda“. Odlučeno je kako će se u sklopu sjedišta u Beogradu organizirati i redakcija časopisa „Za čvrsti mir, za narodnu demokraciju“, čiji će urednici biti Pavel A. Judin, predstavnik CK SKP(b). U časopisu će se objavljivati materijali savjetovanja u duhu rezolucije i deklaracije osnivačkog sastanka, a izlazit će svakih petnaest dana. Ispočetka je list izlazio na ruskom jeziku, od četvrtog broja izlazi na srpskohrvatskom jeziku, a kasnije će izlaziti i na engleskom i francuskom jeziku.⁴¹

4.2. Uzroci sukoba s IB-om

U godini 1948. dogodio se najdramatičniji trenutak za KPJ, Jugoslaviju i poredak koji je KPJ stvorila od kraja rata. Riječ je o dramatičnom sukobu s tada najjačom vojnom silom na svijetu, koja će pokušati staviti Jugoslaviju pod svoju kontrolu, sličnu onoj koju je uspostavila u svim satelitskim zemljama istočne Europe. Početkom 1948. godine KPJ nije mogla ni zamisliti kakvi ju događaji očekuju. Uključenjem u istočni blok sa SSSR-om na čelu, Jugoslavija je smatrala kako si je osigurala vrlo stabilan međunarodni položaj. Bila je sigurna kako će uz pomoć toga bloka uspješno ostvarivati svoj ambiciozni program industrijalizacije. Do napada Staljina na KPJ, jugoslavensko vodstvo zanosilo se vizijom širenja proleterske revolucije u Europi u duhu teorije Lenjina i Staljina nakon Oktobarske revolucije.⁴²

Na godišnjicu Crvene armije, 23. veljače 1948., u sovjetskoj ambasadi u Tirani bio je priređen svečani prijem. Jedan od sovjetskih poslanika nazdravio je pred okupljenim albanskim rukovoditeljima i jugoslavenskim diplomatima te nazdravio Titovom daljnjem ustrajanju u jačanju i širenju demokratskog fronta. Prema Ivi Bancu, bio je to prvi otvoreni znak sovjetsko-jugoslavenskog raskola koji je izbio otprilike dva mjeseca nakon što je balkanska politika Jugoslavije prvi put postavila preprijetku novom smjeru sovjetske

⁴¹ *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, 541, 542.

⁴² Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 289, 290.

međunarodne strategije. Zato Banac smatra kako bit sukoba ne treba tražiti u napetim ekonomskim odnosima kroz trgovinske ugovore koje su Sovjeti nametnuli Jugoslaviji (posebno u osnivanju eksploatatorskih mješovitih društava kojima je svrha bila osigurati Sovjetima monopol na jugoslavenskom tržištu i prednosti kapitalističkih načela u trgovini), ali bit sukoba ne treba tražiti ni u novom smjeru komunističke politike, tj. da je narodna demokracija zapravo prijelazna faza prema socijalizmu, koja je bila prihvaćena 1947. godine, kada je Kominform navodno odlučio provesti potpunu kolektivizaciju poljoprivrede u istočnoj Europi. Naravno, mnogi su incidenti zaoštrili sovjetsko nezadovoljstvo: Đilasov javni protest protiv napada, pljačke i silovanja što su ih počinili vojnici Crvene armije u Jugoslaviji, nad jugoslavenskim građanima 1944. godine, zatim stalni pokušaji suprotstavljanja samovolji sovjetskog osoblja u Jugoslaviji, žestoke svađe oko mješovitih sovjetsko-jugoslavenskih trgovačkih poduzeća te jugoslavensko javno inzistiranje na samostalnosti jugoslavenske politike.⁴³ Jugoslavija se, kako je već rečeno, bila potpuno otvorila prodiranju sovjetskog utjecaja u svim područjima društvenog života, ali je pri tome djelovao nevidljiv, ali vrlo stvaran „zaštitni mehanizam“ protiv sustavnog i prikrivenog nastojanja sovjetske vlasti u pokoravanju Jugoslavije. Preko brojnih svakodnevnih doticaja na ideološkoj, vojnoj, političkoj, privrednoj i drugim razinama sukobljavala su se dva sustava: jedan birokratsko-centralistički s hegeonističkim pretenzijama, a drugi revolucionarni koji je gledao na odnose sa stajališta ravnopravnosti. Jugoslavenski kadrovi, koji su bili puni iluzija, nametnuli su odnose kakvi bi trebali vladati među komunistima, bez obzira na to što se radi o međudržavnim odnosima, kao da su već ušli u epohu socijalizma u kojoj više nema mjesta skrivenim namjerama; s druge strane, sovjetski su kadrovi, formalno savjetnici, postupali kao oni koji izdaju naredbe. Stoga je „pogreška“ s jugoslavenske strane bila u tome što je sovjetske stručnjake smatrala doista savjetnicima, a sebi davala za pravo prihvaćati ili odbijati savjete. Čak su neki, poput Svetozara Vukmanovića-Tempa, pri kontaktima sa sovjetskim savjetnicima upozoravali i na nedostatke i deformacije unutar Sovjetskog Saveza, uvjereni kako je to internacionalna dužnost svakog komuniste, no zapravo su dobili suprotan efekt. Zato nije ni čudo što suradnja između dviju partija i dviju država s tako suprotnim pristupima i shvaćanjima nije mogla proći bez konflikata, a oni se nisu mogli izglatiti kada je Staljinova vlada svakodnevno pojačavala hegeonističke pritiske na Jugoslaviju, što je bio dio politike stvaranja bloka pod vodstvom SSSR-a.⁴⁴ Osim toga, dramatičan razvoj 1948. godine bio je i

⁴³ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 41.

⁴⁴ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 294, 295.

najizravnije vezan za Staljinov strah da Jugoslavija sebe počne smatrati komunističkim središtem jugoistočnog dijela Europe iz čega bi proizašle sve moguće štetne posljedice u odnosima SSSR-a sa Zapadom. Sovjeti su morali biti svjesni da će odgovornost za sve protuzapadne istupe Jugoslavije u zapadnim centrima biti pripisana Moskvi: u takve događaje išlo je obaranje jednog američkog vojnog zrakoplova nad jugoslavenskim teritorijem u kolovozu 1946., te miniranje albanskih teritorijalnih voda nedaleko od Krfa, u listopadu 1946., kada su stradala dva britanska ratna broda. Time je bila otvorena mogućnost da Zapad doživi Tita kao Staljinovo novo oruđe u balkanskim pitanjima, osobito u nemirnoj Grčkoj i Albaniji.⁴⁵ Iz tog "straha", Staljin i vrhovno rukovodstvo sovjetske države i Partije odlučili su još potkraj 1947. godine učiniti odlučan korak prema dominaciji nad Jugoslavijom, u vrijeme kada zaoštava svoje odnose sa Zapadom. U to vrijeme Staljin nastoji stvoriti i „lager socijalističkih zemalja“ s ciljem osiguranja potpune kontrole nad vanjskom politikom i unutrašnjim razvitkom tih zemalja. Ostvarivanje kontrole nad tim zemljama započelo je od prvog dana njihovog oslobođenja od fašizma, no kontrolu Jugoslavije bilo je teže provesti, ponajviše jer je Jugoslavija od prvog dana pružala otpor. To je ponajviše bilo zbog toga što je Jugoslavijom vladalo komunističko rukovodstvo, inspirirano komunističkom etikom, prema kojoj se priznavao samo ravnopravan odnos, nikako dominacija jedne države nad drugo. Vođe jugoslavenske Komunističke partije shvaćale su kako među partijama mora vladati otvorenost, jednakost, internacionalistička solidarnost i dobronamjernost. Sumnjičavost, zlonamjernost, dominacija među komunistima za njih je bila nezamisliva jer to su bili odnosi starog, klasnog društva. Po toj etici i odnosi među zemljama kojima upravljaju komunisti mogu biti samo bratski i ravnopravni. Osim toga, četverogodišnja borba i oslobođenje zemlje vlastitim snagama stvorili su opravdan ponos među Jugoslavenima. Voljeti svoj narod bila je prva dužnost komuniste. U ime takve etike jugoslavensko je rukovodstvo više-manje otvoreno je iznosilo sovjetskom rukovodstvu ono što je ometalo bratske i ravnopravne odnose, kao što je već spomenuto: otpor osnivanju mješovitih sovjetsko-jugoslavenskih društava i otpor stvaranju mješovite banke. Jugoslavensko vodstvo jasno je dalo do znanja kako neće prihvatiti nikakve odnose sa SSSR-om osim ravnopravnih, što nije bilo u smjeru Staljinovih ciljeva, a moglo bi biti i poticaj ostalim zemljama „socijalističkog lagersa“ da zauzmu sličan stav. Bio je to još jedan od razloga zašto je sukob bio neizbježan.

Kako Staljinov pokušaj dominacije nad Jugoslavijom nije uspjevao mirnim putem, odlučio se na moralno-politički, ekonomski i državni pritisak. Bio je uvjeren kako će brzo

⁴⁵ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 41, 42.

slomiti otpor jugoslavenskog rukovodstva s obzirom na autoritet sovjetske i drugih partija u svjetskom komunističkom pokretu. Trebalo je samo podići optužnicu protiv rukovodstva KPJ i FNRJ i okrivljeni će priznati krivnju, a zatim ustupiti vlast poslušnom rukovodstvu, što je predviđao Staljin. Stoga potkraj 1947. godine, daleko od očiju javnosti – i jugoslavenske, i sovjetske, i svjetske – koja je bila uvjerena u idilične odnose Jugoslavije s SSSR-om, započinje konflikt između rukovodstava tih zemalja za koji je tada jugoslavenska strana još držala da je u granicama nerazumijevanja što se normalno javlja u odnosima među prijateljskim zemljama. Bilo je još suviše rano za bilo kakve spoznaje o prirodi započetog sukoba. Treba naglasiti i kako je po načinu izvođenja plan pokoravanja Jugoslavije bio u potpunosti čin međudržavnih odnosa. Naime, Staljinova vlada bila je uvjerena kako će pokoriti KPJ, a kako je ona vladajuća partija, time bi Sovjeti pokorili i Jugoslaviju kao državu. A pokoravanje KPJ moralo bi uspjeti jer će Informbiro, kao prije Kominternu, centralizirana međunarodna organizacija koju je morala slušati svaka nacionalna partija, okriviti KPJ i ona će se pokoriti. U isto vrijeme sovjetska će vlada vršiti pritisak na jugoslavensku vladu, što će, s obzirom na neupitnu vjeru jugoslavenskih komunista te s obzirom na to da se izgradnja socijalizma ne može zamisliti bez SSSR-a, stvoriti takva situacija da će jugoslavensko vodstvo kapitulirati.⁴⁶ No Staljinove zamisli su bile jedno, a stvarnost nešto drugo.

4.3. Pokušaj stvaranja "balkanske federacije"

Na konceptu širenja proleterske revolucije u Europi, Tito je želio stvoriti balkansku federaciju. Prvi pokušaj bio je 1943. godine, kada je Tito iz Bosne uputio Svetozara Vukmanovića-Tempa, kao delegata CK KPJ i Titova Vrhovnog štaba, u Makedoniju kako bi osnovao balkanski štab za koordiniranje partizanskih pokreta Jugoslavije, Bugarske i Grčke.⁴⁷ Albanska komunistička partija, koja je bila pod znatnim jugoslavenskim utjecajem, prihvatila je Tempov prijedlog. Vrhovni vođe Bugarske i Grčke, s kojima se Tempo bio sastao, bili su skeptični prema stvaranju takvog udruženja i smatrali su kako je ipak suviše rano za stvaranje „balkanske internacionale“ jer nije bilo proteklo dovoljno vremena od raspuštanja Kominterne. Tito je naredio Tempu da napusti planove o stvaranju balkanskog štaba, jer je to

⁴⁶ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 292, 293.

⁴⁷ *Isto*, str. 289, 290.

prema njegovu mišljenju, ipak politički nepravilno. Za razliku od ostalih balkanskih komunističkih vođa, Tito je ocijenio da je Tempo otišao predaleko sa svojim prijedlogom o balkanskom štabu, ali ne zbog toga što bi taj prijedlog bio prevelik zalogaj za Jugosalvene, nego zato što bi možda na taj način partizanski pokret dobio manju važnost nego što je ona bila među balkanskim komunistima. Stoga je plan propao.⁴⁸ Ideju „Balkana u rukama balkanskih naroda“ donijele su Jugoslavija i Bugarska pred kraj rata, 1944. godine. No Saveznici su bili osporili pravo sklapanja međunarodnih ugovora Bugarskoj, zbog toga što je bila Hitlerova saveznica i što tada još nije bila potpisala mirovni sporazum. Od 1945. do 1948. godine radilo se na pripremama za federaciju između Jugoslavije, Albanije i Bugarske. Najveće sporno pitanje bilo je hoće li ta federacija biti stvorena na koncepciji federalizma avnojskog tipa – ulazak Albanije i Bugarske kao sedme i osme republike, što je Albanija prihvatila, ili će se prihvatiti bugarsku ideja dualizma. Ostala je bila jedino Grčka, u kojoj je od 1946. do 1949. godine trajao komunistički oružani ustanak, koji se pod rukovodstvom generala Markosa uspješno razvijao, dijelom uz jugoslavensku logističku pomoć.⁴⁹ Jugoslavija je osiguravala opskrbu grčkih partizana, za koju je bio zadužen Aleksandar Ranković. Ljeti 1947. godine Jugoslaveni šalju u Grčku najveće količine oružja, što su radili brže i učinkovitije od SSSR-a i njegovih istočnih saveznika.⁵⁰ KPJ je optimistično računala da će Grčka, kada postane komunistička, postati i dijelom balkanske federacije. Stoga, KPJ u svom revolucionarnom zanosu, ne videći stvarni odnos snaga u svijetu i Europi, te ne znajući kako je SSSR „predao“ Grčku u interesnu sferu Velike Britanije, teži balkanskoj federaciji.⁵¹ Osim Jugoslavije, značajnu ulogu u pomaganju grčkog ustanka imala je i Bugarska. U tom periodu vođe Jugoslavije i Bugarske zbližili su se, zbog sve veće američke prisutnosti u Egejskom moru, možda i više nego je to Staljin želio. Tada Jugoslavija s Bugarskom potpisuje niz sporazuma, potkraj srpnja 1947. na Bledu, koji su utjecali na budućnost jugoslavensko-bugarskih odnosa.⁵²

Međutim, prvi sukob između Beograda i Moskve nije bio izbio zbog neznanja Jugoslavije kako je SSSR „predao“ Grčku, već oko Albanije. Jugoslavija je imala namjeru ujediniti se s Albanijom još od završetka rata. Moša Pijade je čak bio predložio da bi projekti za novu federalnu palaču u Beogradu trebali predvidjeti mjesto za sedam kabineta – šest

⁴⁸ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 43

⁴⁹ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 292

⁵⁰ *Isto*, str. 47.

⁵¹ *Isto*, str. 294.

⁵² *Isto*, str. 47, 48.

jugoslavenskih republika i za Albaniju. KPJ je gledala na ujedinjenje s Albanijom kao na već gotovu stvar. Stoga je Jugoslavija pružila Albaniji znatne ekonomske investicije i pomoć, isto kao i nadzor nad albanskom partijom vojnim i sigurnosnim poslovima. KPJ je preko Koçia Xoxea, ministra unutarnjih poslova i organizacijskog sekretara CK KP Albanije, provodila gotovo potpun nadzor nad albanskom partijom i albanskim državnim aparatom. S druge strane, Nako Spiru, član politbiroa albanske KP, koji je bio odgovoran za ekonomsku politiku, pokušavao je potisnuti utjecaj Jugoslavena oslanjanjem na Sovjete i podrškom „iz pozadine“ Envera Hoxhea, vođe i predsjednika vlade. Sovjeti su se zbog takvog uplitanja Tita u politiku Albanije uvrijedili, naročito nakon što je Nako Spiru izvršio samoubojstvo zbog niza neravnopravnih ekonomskih ugovora što je bio potpisao s Jugoslavijom 1946. godine. Sovjetsko nezadovoljstvo samo je ubrzalo Titove naume, koji je bivao sve nervoznijim (nakon Spiruova samoubojstva) te je htio što brže ujedinjenje s Albanijom. Ujedinjenje je požurivao ponajviše iz razloga što se bojao da ne bi Sovjeti „zgrabili“ Albaniju. U prosincu 1947. godine Titovi izaslanici nametnuli su Albaniji jednu zajedničku komisiju za koordinaciju, koju su kontrolirali Jugoslaveni, a koja je trebala nadgledati integraciju ekonomija dviju zemalja. Slični mehanizmi bili su predloženi i za jedinstvenu komandu jugoslavenske, albanske i bugarske vojske, što je bio prvi korak prema ujedinjenju oružanih snaga balkanskih komunističkih zemalja. Staljinova reakcija bila je brza. Krajem prosinca stigao je poziv jugoslavneskom vodstvu na sastanak u Moskvu. Tražio je da u Moskvu dođe jugoslavenska partijska delegacija u kojoj je zahtjevao Đilasovu prisutnost, vjerojatno nadajući se da će njega kao ključnog člana Politbiroa CK KPJ odvojiti od Tita. Nakon svog dolaska u Moskvu, Staljin je iznenadio Đilasa svojom spremnošću da podrži Jugoslaviju u namjeri da pripoji Albaniju sebi. No pozadina takvog Staljinovog stava bila je: ubrzati neprikriveno očitovanje jugoslavenskih planova u vezi s Albanijom i u isto vrijeme uspavati Jugoslaviju lažnim osjećajem sigurnosti. Cilj takve zamke bio je u tome da se jugoslavenska balkanska politika obori time što bi ju navelo da ode predaleko. Tito je početkom 1948. godine tražio od Envera Hoxhe jednu bazu za jugoslavenske divizije u Korçi, kako bi jugoslavenske jedinice bile spremne brzo reagirati ako dođe do grčke nacionalističke provokacije. Hoxhe je bio uvjeren kako je Tito time imao u planu zapravo okupirati Albaniju, stoga je potajno, na vlastitu odgovornost, zatražio zaštitu od Staljina.

U isto vrijeme Dimitrov je u Bukureštu govorio na jednoj novinskoj konferenciji kako je balkanska federacija neizbježna te kako će ujediniti sve istočnoeuropske narodne demokracije, uključujući i Grčku. No to je sovjetska „Pravda“ odmah odbacila, uz

Molotovljeve prijetnje kako će sukob postati javan, te Staljinovo pozivanje Tita i Dimitrova u Moskvu. Tito je, pretpostavljajući što će biti na sastanku, izbjegao poziv, poslavši Kardelja.⁵³

4.4. Uvod u sukob

Kardelj i Dimitrov dolaze u Moskvu kako bi se sastali sa Staljinom. Pitanja nezavisne i borbene vanjske politike Jugoslavije, kao i pitanje spremnosti Beograda da brani svoju borbenu alternativu nasuprot SSSR-u u istočnoj Europi, posebno među balkanskim komunističkim partijama dominirala su tijekom dramatičnog sastanka koji je bio održan 10. veljače. Staljin je optužio Bugare i Jugoslavena kako ignoriraju Sovjetski Savez. Kardelj je na to prigovorio, no Staljin je ustrajao u kritici, rekavši kako se ne radi o jednostavnoj greški, nego o određenoj politici, kada Jugoslavija potpisuje blebske sporazume bez savjetovanja s Moskvom. Naime, Tito se sastao s bugarskom delegacijom krajem srpnja 1947. godine na Bledu gdje su postigli nekoliko sporazuma, nazvanih „bledski sporazumi“. Ti sporazumi odnosili su se na ugovor o prijateljstvu dvije zemlje, te na niz mjera o ekonomskim odnosima, carinama i pravnim pitanjima, sve u cilju približavanja dviju zemalja i mogućem uspostavljanju saveza. Na Bledu je Jugoslavija, u svrhu boljih odnosa s Bugarskom, oprostila njezine reparacije, što je prethodno spomenuto. Također, federalistički nacrti i planovi Dimitrova predviđali su ulazak jugoslavenskih vojnih jedinica u Albaniju bez sovjetskog pristanka. Staljin je svoju kritiku „poigravanja“ Jugoslavije i Bugarske s Albanijom opravdao činjenicom kako bi takvo ponašanje mogla dovesti do ozbiljnih međunarodnih problema, jer time bi Amerikanci imali povod za napad, i to upravo u vrijeme kada Sovjeti žele postići mir s Amerikancima. Staljin je također bio uvrijeđen zbog Titovih akcija u Grčkoj, te je na sastanku tražio da se grčki ustanak odmah obustavi, govoreći pri tom da su Jugoslavija i Bugarska u zabludi ako misle da će im SAD i Velika Britanija dozvoliti da prekinu njihove komunikacijske linije na Sredozemlju. No ono što je najviše iznenadilo jugoslavensku i bugarsku delegaciju bio je Staljinov stav po pitanju stvaranja balkanske federacije. Premda je kritizirao namjeru Jugoslavije i Bugarske u ostvarivanju takve federacije, ipak je glavna odluka tog sastanka bila Staljinova naredba da se poslije sastanka odmah stvori federacija između Bugarske i Jugoslavije, dakle, bez Albanije. Molotov je ujutro 12. veljače pozvao

⁵³ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 49-52.

Kardelja u Kremlj i naredio mu da potpiše ugovor kojim se Jugoslavija obvezuje da će se konzultirati sa SSSR-om o svim pitanjima vanjske politike. Zanimljiv je bio način na koji je Staljin htio kontrolirati jugoslavenske poteze, ne samo kad je u pitanju vanjska politika.

No, sastanak sa Staljinom u svojoj biti nije bio promijenio situaciju. Njegovo inzistiranje na jugoslavensko-bugarskoj federaciji, koja je u početku isključivala Albaniju, nije bilo ništa drugo nego taktika odgađanja. Međutim, s obzirom na Dimitrovo raspoloženje, upitno je bilo je li takva taktika bila napouzdaniji način uvođenja kontrole nad Jugoslavijom. Dimitrov je, tijekom boravka u Moskvi, pokušao uvjeriti Kardelja koliko je federacija kao rješenje dobra te kako će ona Južne Slavene učiniti jakima i nezavisnima od Staljina. „Zajedno ćemo izgraditi socijalizam“, govorio je Dimitrov Kardelju.⁵⁴ Ulje na vatru dodala je i činjenica kako je Moskva 22. veljače odbila nove jugoslavenske ekonomske zahtjeve, premda je još 1947. godine Sovjetski Savez odbio potpisati trgovinske ugovore za 1948. godinu. Bio je to odraz pogoršanja sovjetsko-jugoslavenskih odnosa, a odbijanjem novih ekonomskih zahtjeva SSSR je na taj način htio ucijeniti Jugoslaviju kako bi doista ušla u federaciju s Bugarskom. U Jugoslaviji je tada bila započela industrijalizacija, koja je u velikoj mjeri ovisila o ekonomskoj pomoći SSSR-a.

1. ožujka CK KPJ imao je sastanak na kojem se raspravljalo o pitanju socijalizma. Kardelj je u svojoj izjavi koja je ciljala na sovjetsku definiciju narodne demokracije upozorio na ideološke razlike između SSSR-a i Jugoslavije, te da se te razlike tiču pitanja socijalističkog razvitka u istočnoj Europi, budući da Sovjeti ne žele da se u tim zemljama stvara neka formacija, koja bi omogućavala razvitak tih zemlja ka socijalizmu. Tito se s tim usuglasio, upozoravajući da Jugoslavija potvrđuje svoj put u socijalizam unatoč ograničavajućem sovjetskom poimanju zaokruženja. Naglasio je da se Jugoslavija, ako želi ostati nezavisna, mora suprotstaviti sovjetskom ekonomskom pritisku. Zbog očiglednog pogoršanja odnosa između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, CK KPJ odlučio je odgoditi stvaranje federacije s Bugarskom, s obrazloženjem kako se radi o „trojanskom konju“ - Sovjeti su htjeli preko Bugarske ostvariti kontrolu nad Jugoslavijom. U vezi s Albanijom, Kardelj je naglasio kako Moskva želi odstraniti Jugoslavene iz vojske Envera Hoxhe, no Albaniju i dalje treba držati čvrsto jer je Jugoslavija u nju mnogo uložila te je ona od velike važnosti. Kardelj je time savjetovao nastavak jugoslavenske politike prema Albaniji, ponajviše kroz političku i ekonomsku suradnju kakva je bila do tada. Također, predlagao je da sovjetski savjetnici u Albaniji budu unutar jugoslavenske grupe i da njihov broj određuje

⁵⁴ Kardelj, Edvard, *Sećanja*, Državna založba Slovenije, Radnička štampa, Ljubljana/Beograd, 1980., str. 118.

jugoslavensko rukovodstvo. I doista, Jugoslavija je na taj način planirala prevrat u Albaniji. Tijekom osmog plenuma CK KP Albanije, od 26. veljače do 8. ožujka, Koçi Xoxe proveo je čistku onih članova koji su bili protiv Jugoslavena, natjeravši i samog Envera Hoxhu da se povuče.⁵⁵ Sovjeti su o svemu bili obaviješteni, pogotovo o tijeku sjednice CK KPJ koji je prenio Sreten Žujović, član najvišeg rukovodstva KPJ, sovjetskom ambasadoru Mihailu A. Levrentijevu. Reakcija Sovjeta na sjednicu CK KPJ i plenum CK KP Albanije bila je odluka 18. ožujka o povlačenju svojih civilnih savjetnika, a 19. ožujka o povlačenju vojnih savjetnika iz Jugoslavije jer su se i jedni i drugi osjećali "okruženi nedruželjubljenjem". U pismu sovjetskoj vladi 20. ožujka Tito izjavljuje kako je povlačenje savjetnika iz Jugoslavije djelovalo vrlo negativno, smatra kako to nisu pravi razlozi njihovog povlačenja i na kraju pisma ističe kako je želja jugoslavenskog rukovodstva da im vlada SSSR-a otvoreno kaže o čemu se radi.⁵⁶ Nekoliko dana nakon toga Staljin šalje jugoslavenskom rukovodstvu svoje glasovito prvo pismo. Sukob između SSSR-a i Jugoslavije započinje.

4.5. Prvo Staljinovo pismo

Staljinovo prvo pismo jugoslavenskom rukovodstvu, s Molotovljevim potpisom također, dolazi 27. ožujka, na sedmu godišnjicu državnog udara protiv jugoslavenske vlade, koja je bila pristupila silama Osovine. Staljinove riječi u pismu bile su oštre, s namjerom da uzdrmaju vodstvo KPJ. Povlačenje sovjetskih vojnih i sivilnih savjetnika obrazlagao je time da oni više na mogu raditi u neprijateljskoj atmosferi i pod nadzorom jugoslavenske službe sigurnosti, što je, prema sovjetskom stajalištu, praksa samo u buržoaskim zemljama. Pogoršanje sovjetsko-jugoslavenskih odnosa nastupilo je, prema Staljinovim riječima, zbog nekoliko čimbenika. Članovi jugoslavenskog rukovodstva, posebno „sumnjivi marksisti“ kao što su Milovan Đilas, Svetozar Vukmanović-Tempo, Boris Kidrič i Aleksandar Ranković, odgovorni su za antisovjetsku atmosferu koja se širila Jugoslavijom. Optuživši članove jugoslavenskog vodstva, Staljin je želio ukloniti samo te članove jer oni su bili odgovorni po pitanju sredstava masovnih komunikacija i kulturnih poslova (Agitprop), po pitanju političke uprave u armiji, za ekonomiju, državnu sigurnost i kadrovsku politiku. Njihove „ljevičarske fraze“ o propadanju sovjetske partije, o prevlasti hegemonističkih namjera unutar SSSR-a, o

⁵⁵ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 53, 54.

⁵⁶ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 295.

sovjetkoj politici uplitanja u ekonomiju i sličnim stvarima, prema Staljinovim riječima, slične su shvaćanjima Trockog. Štoviše, shvaćanje da je samo Jugoslavija nositeljica pravog revolucionarnog socijalizma također je ostatak Trockijeve ljevičarske frazeologije o permanentnoj revoluciji. Staljin je uz sve to dodao: „Mi mislimo da je politička karijera Trockog dovoljno poučna.“

Staljin je iskoristio Titovu sklonost k pretjeranom centralizmu i tajnosti (članstvo, partijska hijerarhija i službeni sastanci držali su se u tajnosti u prvim poslijeratnim godinama) te na taj način pokazao koliko je krajnje licemjerman kada je napao KPJ zbog nedostatka demokracije, zbog kontrole koju je Rankovićeva Uprava državne bezbjednosti (UDB) uvela u partiju i zbog navodnog stapanja redova KPJ u redove Narodnog fronta Jugoslavije (NFJ), jedine masovne nepartijske organizacije. Optužio je također KPJ da joj nedostaje klasne borbenosti koristeći pri tome Kardeljevu i Đilasovu kritiku talijanske i francuske partije u Szklarskoj Porębi, kritizirajući ljevičarstvo KPJ zbog njezine „oportunističke teorije miroljubivog prijelaza na socijalizam“, što se manifestiralo prije svega u njezinom tobožnjem toleriranju kapitalističkih ili kulačkih elemenata na selu. Na kraju pisma optužio je Jugoslaveni da održavaju u službi poznatog britanskog špijuna, za kojeg su tvrdili da je Vladimir Velebit, pomoćnika ministra vanjskih poslova.⁵⁷

Članovi CK KPJ na sjednici u Beogradu 12.-13. travnja 1948. godine bili su užasnuti, ponajviše jer su desetljećima vjerovali u vječno prijateljstvo sa SSSR-om, a i cijeli svijet je tretirao Jugoslaviju sovjetskim saveznikom. Također, Jugoslavija je bila predvodnica ostalih istočnoeuropskih zemalja, prednjačeći ne samo u razvlašćivanju buržoazije, već i u likvidaciji kapitalističkih elemenata, uključujući i privatno sitno vlasništvo. CK KPJ analizirao je točku po točku optužničkog pisma te ih sve redom odbijao. Od članova CK KPJ samo se Sreten Žujović solidarizirao sa Staljinom; zbog čega je bio isključen iz CK, a zatim uhićen zajedno s Andrijom Hebrangom, vodećim komunistom u Hrvatskoj. Tekst odgovora koji je Josip Broz Tito napisao usvojen je na sjednici. U odgovoru Staljinu i Molotovu argumentima su pobijene sve točke. Kako je u pismu bilo očigledno da se od KPJ traži apsolutna odanost SSSR-u, Tito je to objasnio odgovorom da koliko god Jugoslaveni voljeli zemlju socijalizma SSSR, oni ne bi trebali ni u kojem slučaju svoju zemlju voljeti manje, koja također izgrađuje socijalizam.⁵⁸ Također, podsjetio je sovjetsko vodstvo na uspjehe koje je KPJ postigla i na njezinu odanost u prošlosti, protestirao je protiv uvredljivog tona Staljinova pisma i upustio se u protunapad,

⁵⁷ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 54, 55.

⁵⁸ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 296, 297.

navodeći nezadovoljstvo Jugoslavena zbog vrbovanja i špijunskih djelatnosti sovjetske obavještajne službe u Jugoslaviji. Strategija Titove obrane u odgovoru Staljinu bila je u izbjegavanju Staljinovih ideoloških zamki i zauzimanju čvrstog stava kad je u pitanju nacionalna nezavisnost i ravnopravnost Jugoslavije.⁵⁹

4.6. Slučajevi Žujovića i Hebranga

Kao što je rečeno, Žujović je bio jedini koji je na sjednici CK KPJ 12.-13. travnja podržao SSSR riječima kako bez Sovjetskog Saveza nema ni komunizma, ne napuštajući time stajališta koja su podrazumijevala ovisnost Jugoslavije o SSSR-u, neravnopravnost s njim i njegovo oponašanje. Žujovićeva nepopustljivost ubrzala je Titovu odluku da zatraži kolektivni stav plenuma o onim članovima koji nisu prihvaćali liniju koju je Tito bio predložio, budući da bi daljnja suradnja sa Žujovićem bila nemoguća. Tako je Tito povezao slučaj Žujovića sa slučajem Hebranga, protiv kojeg se, prema Titovim riječima, vodila istraga zbog držanja u ustaškom logoru, te zbog toga nije bio pozvan na sjednicu.

Andrija Hebrang je bio vodeći hrvatski komunist, koji se još od vremena rata, nakon što je bio oslobođen iz ustaškog logora, sukobljavao s Titom. Nisu to bili klasični sukobi, već je više djelovalo kako on i Tito imaju različita mišljenja o istim stvarima. Hebrang je znao ocijenjivati KPJ kao suviše kritičku organizaciju čija su uputstva često bila oštra, a njemu se zamjeralo kako nije dovoljno isticao jugoslavenstvo. Osim toga, pred kraj rata radio je na osmišljavanju nastave vjeronauka te organizirao samostalnu hrvatsku telegrafsku agenciju (Telegrafska agencija Hrvatska, TAH), što je Tito ocijenio „kliženjem u separatizam“. Ubrzo, odlukom Kardelja, Đilasa i Vladimira Bakarića, Hebrang je bio smjenjen – premjestili su ga u Beograd gdje je postao vodeći čovjek za privredu u Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) i u CK KPJ. Sukob Hebranga s Titom nastavio se i tamo. Kako su se zaoštravali odnosi između Jugoslavije i SSSR- a, za Tita je Hebrang postajao sve neugodniji. Hebrang je često bio u kontaktu s SSSR-om, no njegovi odnosi sa Staljinom, prema riječima Ive Goldsteina, nisu bili odnosi šefa i špijuna kako se tvrdilo. Njih dvojica su jednostavno imali slične poglede na razvoj komunizma i vanjskopolitička pitanja, zbog čega ga je Tito optužio za špijunažu⁶⁰ i za glavnog krivca za sve sovjetsko nepovjerenje prema

⁵⁹ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 119, 120.

⁶⁰ Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Knjiga 21, Jutarnji list, Zagreb, 2008., str. 439.

jugoslavenskom CK. Naveo je slučaj iz 1946. godine, kada su Sovjeti slali poruke direktno Hebrangu, a istaknuo je također da je Hebrang provodio ekonomsku politiku suprotnu od one koju je zahtijevao CK. Iako se Žujović bio odaljio od Hebranga i njegove politike, ipak je bio isključen iz CK KPJ. Nakon toga osnovana je posebna komisija s ciljem da istraži „slučaj Hebranga i Žujovića“, a zapravo se htjela stvoriti čvrsta veza između ta dva sasvim zasebna slučaja. Polovinom travnja Hebrang i Žujović bili su uhićeni i pod stražom odvedeni u jednu dobro čuvanu kuću u Srijemskoj Kamenici, blizu Novog Sada. Vodstvo Jugoslavije bojalo se kako postoji mogućnost da Sovjeti potajno izvuku Hebranga i Žujovića te ih odvedu u Moskvu.

Tada je slučaj Hebranga dobio novi obrat. U nastojanju da Hebranga nepovratno ozloglase, posebno kod Srba koji su eventualno bili skloni sovjetskim pogledima, Ranković je dobio dopuštenje da smisli optužnicu koja bi otkrila Hebranga kao ustašku špijunsku krticu u rukovodstvu KPJ. U optužnici bi se navelo kako se Hebrang, za vrijeme boravka u ustaškom zatvoru 1942. godine nagodio s ustašama i pristao raditi za njih. Kao vodeći komunist u Hrvatskoj, po izlasku iz zatvora, Hebrang je imao mogućnost i razlog uvesti u ključne dijelove partijskog i vojnog aparata razne ustaške agente, izložiti tajne i strateške planove pokreta i nanijeti veliku štetu hrvatskom partizanskom pokretu. Sovjeti su znali za njegovu izdaju i ucijenili su ga kako bi se njime okoristili. Ta je teorija bila u potpunom skladu sa službenom tezom da je hrvatsko nacionalno skretanje bilo uvijek povezano s ustašama. Time je Hebrang morao položiti račun zbog razmjerno pristojnog postupka koji su prema njemu imali njegovi politički neprijatelji. No Hebrang nije izveden pred sud i osuđen, umro je u zatvoru pod nejasnim okolnostima. Pretpostavlja se kako je bio ubijen, vjerojatno 1949. godine.⁶¹ Uhićenja i smjene članova CK KPJ odvijala su se tajno stoga za javnost i zapadnu diplomaciju nije bilo vidljivih znakova sukoba između SSSR-a i Jugoslavije. Kada je, pri prvosvibanjskoj proslavi, na pozornici u Beogradu primjećeno Hebrangovo odsustvo, on je tada već bio u kućnom pritvoru, isto kao i Sreten Žujović. Bio je to logičan kraj ponižavanja i ocrnjavanja Hebranga. Isto tako, Vladimir Velebit, kojeg su Sovjeti optužili da je britanski špijun, nije se pojavljivao u Ministarstvu vanjskih poslova. Kružile su glasine kako je Velebit bio u strahu da ga očekuje Hebrangova i Žujevićeva sudbina. No na prijedlog Tita, nakon što je pročitao Staljinovo prvo pismo, Velebit se usuglasio da mu Titov osobni liječnik napiše dijagnozu za nepostojeću bolest koja traži dugotrajno liječenje. Na kraju su mu Tito i Đilas

⁶¹ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 120-124.

iskazali povjerenje, čak se i družili s njim, kako ne bi mislio da će završiti poput Hebranga i Žujovića.⁶²

4.7. Staljinovo drugo pismo

Čim je Moskva doznala da su Hebrang i Žujović uhićeni, Staljin je naredio ambasadoru Levrentijevu da usmeno zatraži da predstavnicima sovjetske partije bude dopušteno sudjelovati u istrazi tih slučajeva. Jugoslaveni su odbili taj zahtjev. Staljin je tada, 4. svibnja poslao svoje drugo oštro pismo. U njemu je opovrgnuo da su Žujović i Hebrang, ili bilo tko drugi, krivo informirali sovjetsko vodstvo o stanju u Jugoslaviji. Prema Staljinu, razlike između sovjetskog i jugoslavenskog rukovodstva odnosile su se na načelna pitanja, a ne toliko na kriva tumačenja pojedinačnih incidenata.⁶³ Staljin je također porekao da je Hebrang bio njegov obavještajni izvor u vodstvu KPJ: „Mi izjavljujemo da sovjetski ljudi nisu primali nikakva obavještenja od druga Hebranga. Mi izjavljujemo da razgovor druga Žujovića sa sovjetskim ambasadorom u Jugoslaviji, drugom Lavrenijevim, nije dao ni deseti dio onoga što se sadrži u pogrešnim i antisovjetskim govorima jugoslavenskih rukovoditelja.“⁶⁴ Staljin je osudio represiju protiv Žujovića i Hebranga kao dokaz antisovjetskog ponašanja u jugoslavenskom rukovodstvu. Također, nastavio je istim tonom osuđivati Jugoslaveni i Tita da izručuju Sovjetski Savez imperijalističkim silama. Smatrao je kako su jugoslavenski rukovoditelji „pretjerano uobraženi“ što je pogreška koja bi ih mogla lako upropastiti. Tvrdio je da jugoslavenski uspjesi i zasluge nisu ništa veći od zasluga komunističkih partija Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunjske, Bugarske i Albanije, a da su manji od uspjeha komunističkih partija Francuske i Italije. Naveo je kako jedini razlog zašto francuska i talijanska komunistička partija nisu uspjele izvršiti revoluciju taj što im sovjetska armija nije pritekla u pomoć, kao što je pomogla Jugoslaviji kada je oslobodila Beograd. Staljinov stav je bio kako nijedna partija ne bi mogla doći na vlast bez sovjetske pomoći, niti bi se mogla održati na vlasti.

Staljinovo drugo pismo završavalo je s prijedlogom da Jugoslaveni iznesu svoj slučaj pred Informbiro. O tom prijedlogu raspravljalo se na sjednici CK KPJ 9. svibnja 1948. godine

⁶² Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik*, str. 237, 238.

⁶³ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 124.

⁶⁴ Dedijer, Vladimir, *Dokumenti 1948.*, Rad, Beograd, 1979., str. 279.

kada je jugoslavensko rukovodstvo službeno isključilo Hebranga i Žujovića iz Centralnog komiteta KPJ, te su time mogli i službeno uhititi i optužiti dvojicu za izdaju i špijunažu. Sovjeti su ubrzo opomenuli Beograd kako će Jugoslaveni biti osramoćeni kao „zločinački ubojice“ u slučaju da se Hebrangu i Žujoviću išta dogodi. Jugoslavensko rukovodstvo oglušilo se na upozorenje i u službenom odgovoru na Staljinovo drugo pismo Tito i Kardelj odbili su bilo kakvu presudu Informbiroa. Štoviše, optužili su Sovjete kako subjektivno predviđaju ishod sukoba, pokušavajući uplesti i ostale vladajuće partije, a na kraju su potvrdili svoju odanost socijalizmu, Sovjetskom Savezu i marksizmu-lenjinizmu. Pismo je završilo napomenom kako Jugoslaveni znaju da Moskvu neće uvjeriti nikakvim argumentima i dokazima, stoga će budućnost pokazati tko je u pravu.⁶⁵ Jugoslaveni su svoj odgovor poslali 20. svibnja, a Sovjeti su u međuvremenu poslali ostalim partijama-članicama Informbiroa Staljinovo pismo. Ostale partije su se solidalizirale sa Sovjetima.⁶⁶

4.8. Staljinovo treće pismo i Rezolucija Informbiroa

Tito je 19. svibnja 1948. godine dobio poziv od jednog glasnika sovjetskog partijskog aparata, s potpisom Mihaila A. Suslova, u kojem su predstavnici KPJ bili pozvani da sudjeluju na posebnoj sjednici Informbiroa koja se ticalo jugoslavenskog pitanja. Naknadno je bilo određeno kako će se zasjedanje održati u Bukureštu krajem svibnja. Na plenumu CK KPJ 20. svibnja odlučivalo se o sudjelovanju na sastanku u Bukureštu. CK KPJ jednoglasno je odbacio poziv na taj sastanak. Staljin je tada poslao svoje treće pismo, koje više nije bilo naslovljeno na Tita i Kardelja, nego na Tita i Hebranga. To pismo bilo je manje oštro od prethodnoga; Staljina je ohrabrila Titova nespремnost u prihvaćanju njegove kritike. Podsjetio je Jugoslavene da se nisu ustručavali dati oštru kritiku francuskim i talijanskim komunistima u Szklarskoj Porębi. A u slučaju da Tito i Kardelj izostanu sa sastanka Informbiroa, to će značiti da jugoslavenski komunisti nemaju što reći pred Informbiroom kao opravdanje, time će šutke priznati krivicu i pokazati svoje prave boje pred bratskim kompartijama. Također, to bi značilo da Jugoslavija ide drugačijim putem od onoga jedinstvenog fronta narodne demokracije i SSSR-a, tj. da ide putem „nacionalizma“.

⁶⁵ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 124, 125.

⁶⁶ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 297.

U periodu nakon trećeg pisma CK KPJ najavio je saziv Petog kongresa KPJ, koji će se održati 21. srpnja 1948. godine u Beogradu. Staljin je i dalje sa svoje strane nastojao nagovoriti Jugoslavena da dođu u Bukurešt na sastanak. Gomulka i nekoliko njemačkih komunističkih vođa zatražili su od Tita da dođe na taj sastanak. Jedino je Dimitrov pokazao znakove naklonosti prema Jugoslavenima, kada je putujući za Prag prošao kroz Beograd, gdje se zaustavio na kratko. U kupeu se našao s Đilasom kojemu je poručio da Jugoslaveni trebaju ostati čvrsti, a ostalo će doći samo od sebe.⁶⁷

Kada je 19. lipnja stigao službeni poziv, u kojemu je bio naveden dnevni red, datum i mjesto sastanka, vodstvo KPJ obavijestilo je Kominform kako neće poslati delegaciju, jer su bili uvjereni da će sastanak samo produbiti, umjesto riješiti nesuglasice.⁶⁸ Tako su se delegacije ostalih partija sastali bez Jugoslavena 28. lipnja 1948. godine u Bukureštu, gdje su usvojili „Rezoluciju o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije“, s još radikalnijim optužbama od onih u Staljinovim pismima.⁶⁹ Rezolucija Kominforma izazvala je senzacionalni odjek širom svijeta. Nije slučajno što je objavljena na Vidovdan, tj. dan kada su Turci na Kosovu polju nanijeli Srbima nacionalni poraz, i na dan sarajevskog atentata 1914. godine, što je označilo uvod u Prvi svjetski rat.

Rezolucijom Kominforma započela je javna faza sukoba između KPJ i komunističkog pokreta kojim je dominirala Moskva. KPJ je bila optužena za antisovjetizam, zbog praktičnih i ideoloških grešaka, kao što su poljoprivredna politika i odstupanje od lenjinističke teorije partije, zbog manjka demokracije unutar partije i zbog odbijanja da prihvati kritiku. U osmoj točki Rezolucije navedena je najozbiljnija optužba, u kojoj se tvrdi da su se rukovoditelji KPJ suprotstavili komunističkim partijama, koje su bile članice Informbiroa, te da su pošle svojim putem, putem otcjepljenja od jedinstvenog socijalističkog fronta protiv imperijalizma, putem izdaje međunarodne solidarnosti radnog naroda i putem prelaska na pozicije nacionalizma. Rezolucijom je osuđena u potpunosti antipartijska politika i KPJ kroz riječi da je CK KPJ sam sebe i Komunističku partiju Jugoslavije isključio takvom politikom iz zajednice bratskih komunističkih partija. Završni dio Rezolucije otkrivao je Staljinove namjere: Staljin je očekivao kako će istinski komunisti tzv. „zdrave snage“ unutar KPJ shvatiti poruku Rezolucije i zbaciti tadašnje Titovo vodstvo. On je bio uvjeren da će osuda biti dovoljna da prozване vrati na pravu liniju. Također, računao je na velik utjecaj njegove karizme među jugoslavenskim komunistima te je očekivao da će se rukovoditelji KPJ brzo povući, da će

⁶⁷ Đilas, Milovan, *Vlast*, London, Naša reč, 1983., 150.

⁶⁸ Dedijer, V., *Dokumenti 1948.*, str. 297.

⁶⁹ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 298.

žrtvovati „sumnjive marksiste“, prepustiti ih njemu na milost, ili nemilost, te da će započeti čistka koja će na kraju doći glave Tita i Kardelja. To je bila jedina Staljinova strategija. Osim mobilizacije nacionalnih manjina, osobito Mađara i Albanaca, Sovjeti i njihovi kominformovski saveznici nisu imali ništa za reći u vezi s nacionalnim pitanjem Jugoslavije, najznačajnijim problemom jugoslavenske politike. Staljin nije namjeravao razbijati jugoslavensku federaciju, već je smatrao kako to jugoslavensko vodstvo samo čini, tako što Tito pokušava pridobiti suosjećanje na svoju stranu, igrajući na kartu patriotizma. Tito je to i radio, jer za njega se sukob sa Staljinom nije odvijao oko ideologije. Jugoslavensko vodstvo od početka je naglašavalo da je sovjetski napad bio zapravo napad na jugoslavensku državu, a ne neki ideološki spor među komunistima. Odgovor na Rezoluciju Informbiroa, Izjava CK KPJ, koju su Jugoslaveni objavili 30. lipnja u „Borbi“, na iznenađenje Sovjeta, tvrdio je kako su partijski i državni organi u nekim zemljama narodne demokracije donijeli niz odluka prema napatku Sovjeta, koji su vrijeđali narode Jugoslavije, njihovu državu i državne predstavnike.⁷⁰ U SSSR-u i ostalim istočnoeuropskim zemljama odgovor CK KPJ nije bio objavljen; bila je objavljena samo Rezolucija. U dramatičnim okolnostima sukoba sa Staljinom, CK KPJ odlučio je odgovoriti optužbama Informbiroa sazivanjem V. Kongresa KPJ, prvog nakon 20 godina.⁷¹

⁷⁰ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 126-128.

⁷¹ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 298.

5. POSLIJE REZOLUCIJE INFORMBIROA

5.1. Peti kongres KPJ – obrana nezavisnosti Jugoslavije

V. kongres KPJ održan je od 21. do 28. srpnja 1948. godine, pod teškim ideološkim i političkim pritiskom svjetskog komunističkog pokreta. Dvomjesečne pripreme za Kongres protekle su u intenzivnoj političkoj mobilizaciji za otpor protiv Informbiroa. Pisma sovjetskog i jugoslavenskog vodstva, Rezolucija Informbiroa i Izjava CK KPJ povodom te rezolucije razmatrani su u svim partijskim forumima i organizacijama. Cijela se zemlja bila digla na noge. U toj velikoj kampanji bilo je najvažnije pažljivo i postupno otkrivati suštinu spora, jer je partijsko članstvo godinama bilo odgajano da bezrezervno vjeruje u Staljina i SSSR. Gotovo svaki član KP i SKOJ-a morao se odrediti prema Rezoluciji IB-a.

Na kongresu je sedam dana trajala rasprava u svrhu pobijanja optužbi IB-a i dokazivanja kako je KPJ partija koja je najviše revolucionarna u Europi i najdosljednija u primjeni marksizma-lenjinizma. Glavna tema rasprave bila je priprema i izvođenje, autentičnost i originalnost socijalističke revolucije u Jugoslaviji, borba za stvaranje narodne vlasti i prve godine razvitka poslije rata.⁷² Iako Staljin nije nikad osobno napao Tita nakon sukoba, već je to prepustio nižim sovjetskim i satelitskim rukovoditeljima te njihovoj propagandnoj mašineriji, njegova je najveća pogreška bila, prema riječima Ive Banca, u tome što je bio uvrijedio ponos jugoslavenskih komunista, omalovažavajući partizansku borbu i umanjujući njezinu važnost.⁷³ U izlaganju delegata prevladavala je misao o autentičnosti jugoslavenskog puta u socijalizam, ali i o tome da je on dio svjetskog komunističkog pokreta s Komunističkom partijom SSSR-a na čelu. Također, delegati su odlučno i jednoglasno odbili Rezoluciju Informbiroa kao „netočnu, nepravilnu i nepravednu“. Uz odbijanja optužbi, gotovo svaki delegat u raspravi zaklinjao se na vjernost SSSR-u i Staljinu. Sam Tito završio je svoj referat s „nepokolebljivom vjernošću nauci Marxa-Engelsa-Lenjina-Staljina“. Uz ovacije Titu i KPJ, delegati su skandirali parolama „živio vođa naprednog čovječanstva drug Staljin“, nakon čega je dugo skandirano „Staljin-Tito“. Nije bilo dokaza kako je to skandiranje Staljinu bilo režirano. Ono je bilo izraz stvarne vjere i ideologijske svijesti. To potvrđuje i činjenica kako će se odanost Staljinu isticati još godinu dana nakon V. kongresa.

⁷² Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 299.

⁷³ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 128.

S jedne strane, Peti kongres KPJ bio je veoma hrabra obrana od napada Staljina, a s druge strane, još odlučnija primjena smjera sovjetskog puta u društvenom životu. Valja istaknuti kako je u pripremama za Peti kongres KPJ izašla iz svoje tajnovitosti, tj. napuštena je praksa tzv. tajnih sastanaka, a njezino djelovanje postalo je javno. Sve u svemu, partijska propaganda koja je veličala Tita i rukovodstvo KPJ, postavile su tezu da je partijski vrh već na V. kongresu pokazao svoju zrelost i osudio staljinizam, a da je zbog članstva i javnosti još uvijek uzdizao Staljina i SSSR. No stvari nisu bile tako jednostavne. Tito je vješto prenio Staljinovu ideološku zamku na problem ravnopravnosti u međudržavnim odnosima. Zasigurno su i samog Staljina dovodili u pitanje, ali tada još nije bilo govora o pojavi ideja o staljinizmu kao frakciji unutar komunizma. Naprotiv, i vrh i delegati htjeli su kretanje jugoslavenskog komunizma u smjeru sovjetskog tipa. S druge strane, delegati su odlučno branili nezavisnost Jugoslavije i svoju revolucionarnu prošlost, posebno onu koja se odnosila na Drugi svjetski rat. No na Kongresu se nije doprijelo do dubine stvarnih uzroka, korijena i posljedica sukoba. Tek će daljnja drama i borba, koje su gotovo prerasle u rat između dviju država, polako otvarati oči o stvarnom stanju sukoba. U toj borbi pucat će dvojna lojalnost – i Staljinu i Titu – članstva KPJ.⁷⁴ Čim jugoslavenski komunisti shvate da Staljin zapravo upravlja državnim sustavom i satelitima na izrabljivački način, prestat će s pozdravima Staljinu i SSSR-u, kakve su izgovarali na V. kongresu KPJ.⁷⁵ Iako je Jugoslavija bila u središtu drame, njezini građani i samo vodstvo koji su bili spremni na svako iznenađenje reagirali su smireno i pokazali su kako strahu i panici nema mjesta. Staljinov udar izazvao je upravo suprotan efekt.⁷⁶

⁷⁴ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 298-304.

⁷⁵ Ramet, Sabrina P., *Tri Jugoslavije*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 242.

⁷⁶ Marović, Miodrag, *Tri izazova Staljinizmu*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1983., str. 71.

5.2. Dunavska konferencija

Jedno od ključnih pitanja za gospodarski oporavak Jugoslavije bilo je pitanje plovidbe Dunavom od Ulma do Crnog mora, o kojem se raspravljalo na Konferenciji u Beogradu od 30. srpnja do 18. Kolovoza 1948. godine. Održavanje same Konferencije bilo je dogovoreno još 12. Prosinca 1946. godine između ministara četiriju velesila.⁷⁷ Tema Konferencije bilo je utvrđivanje i potvrđivanje slobodne i otvorene plovidbe Dunavom svim trgovačkim brodovima i robi, bez obzira pod čijim zastavama plovili, te da takva plovidba treba biti ravnopravna u pogledu uvjeta plovidbe i plaćanja poreza. Također, za cijeli plovni tok Dunava osnovana je Dunavska komisija, sastavljena od predstavnika država kroz koje Dunav protječe, čija je zadaća bila držati se i primjenjivati odredbe Konferencije.⁷⁸ Osim predstavnika SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije i Francuske, sudjelovale su još delegacije Ukrajine, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunjske, Bugarske i Austrije, ali bez prava glasa. Sovjetski Savez i Ukrajina bili su tamo zbog istog teritorija, onog koji je bio oduzet Rumunjskoj. Harry Truman odobrio je da u sastavu američke delegacije bude dvadeset i šest stručnjaka, koje će predvoditi Cavendish W. Cannon, američki veleposlanik u Jugoslaviji tijekom sukoba s Informbiroom. Jugoslavenske stručnjake predvodio je Aleš Bebler, a uz jedanaest stručnjaka pomagali su mu Milan Bartoš, Velizar Ninčić i Ivo Vejvoda. Konferencija je bila prvi veliki diplomatski događaj organiziran na teritoriju FNRJ. Zemlja je imala zbog nje velike izdatke, a odvijala se u vrijeme kada je Partija započinjala s čišćenjem nepodobnih kadrova. Konferencija je bila prva velika prilika da strani promatrači, ali i diplomacija FNRJ, pokažu kakvu politiku namjeravaju voditi, tj. kakvo stajalište namjeravaju zauzeti vezano za sukob između Jugoslavije i Informbiroa. Robert Reams, savjetnik američkog veleposlanstva, 7. je srpnja 1948. godine izvrsno procjenjivao da se vjerojatno neće ništa dogoditi. Po njegovoj procjeni, Beograd će radije kupovati vrijeme čekajući ili da Moskva pristane na dualizam u komunističkoj teoriji ili da se pokrenu snažnije akcije sa sovjetske strane. Predviđao je kako će Jugoslaveni podržati sovjetsku politiku sve dok Sovjeti budu držali svađu na razini partije, a imperijalizam i Zapad bit će predmetom snažne, ali vjerojatno manje kritike. Procjenjivao je i kako će Beograd nastojati razvijati gospodarske veze s Londonom i Washingtonom, čija bi politika trebala pratiti stanje u Moskvi, a ne Beogradu – bude li Kremlj odlučio nešto poduzeti, to bi trebao biti signal da se nešto pokrene i sa zapadne strane. Reams je također

⁷⁷ Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik*, str. 256.

⁷⁸ Dedijer, V., *Izgubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, str. 188.

pomagao jugoslavenskoj diplomaciji, te sve što su njezini predstavnici rekli tijekom Konferencije u Beogradu bilo je prihvatljivo jedino SSSR-u. No Reams nije natuknuo da zna kako je u Moskvi nešto ranije održan tajni sastanak svih podunavskih zemalja „narodne demokracije“ zbog usklađivanja stavova, na kojem Aleš Bebler nije prihvatio sovjetski prijedlog da većina glasova odlučuje o tome kako, gdje i što će se graditi uz sliv Dunava jer bi se tako svaka zemlja odrekla dijela suvereniteta.

Beogradska diplomacija na Konferenciji nije bila suzdržana prema Sjedinjenim Državama, iako je upravo tih dana dogovoreno vraćanje jugoslavenskog zlata koje je prije rata bilo pohranjeno u SAD-u. Također, dogovoreno je likvidiranje potraživanja SAD-a iz ratnih ugovora o zajmu i najmu. Beograd je nastavio s politikom kakvu je vodio prema imperijalističkim neprijateljima od prije, s onima koje je stekao u novije vrijeme, te prema onima koje je namjeravao okrenuti od sebe. U odnosu prema SSSR-u i zemljama „narodne demokracije“ isprva nije bilo vidljivih promjena. Nitko se nije uzimao u obzir sovjetski prijedlog velikim silama iz lipnja da se Beograd preskoči kao domaćin Konferencije. Dolazak Andreja Višinskog, sovjetskog diplomata koji će 1949. godine zamijeniti Molotova, u zemunsku zračnu luku bila je glavna vijest na novinskim naslovnim stranama. Ministar vanjskih poslova Stanoje Simić pozdravio je nazočne u ime Vlade FNRJ. U kratkom uvodnom govoru posebno se obratio SSSR-u i zemljama „narodnih demokracija, koje konačno imaju mogućnost urediti režim plovidbe Dunavom.

Tito je za vrijeme Konferencije bio na Bledu, gdje je analizirao zaključke V. kongresa KPJ. Kardelj i Ranković vratili su se iz Slovenije u Beograd tek posljednjeg dana Konferencije. Na svečanom domijenku s Višinskim nisu bili previše bliski, a Tito je vjerojatno namjerno otišao na zapad zemlje, želeći izbjeći susrete s dojučerašnjim saveznicima. Američko se izaslanstvo ponašalo u skladu s prevladavajućom atmosferom na Konferenciji. Višinski je osobno došao kao predstavnik SSSR-a i cijela Konferencija bila je kao svojevrsna predstava u kojoj je on pokazao cijelo istočnoj Europi i svijetu da je to mjesto gdje Sovjeti postavljaju uvjete. Iako su na Konferenciji sudjelovali i predstavnici Rumunjske – Ana Pauker, Čehoslovačke – Vladimir Clementis, i ostalih zemalja „narodnih demokracija“, Višinski je bio onaj koji je određivao tko, kada i što će govoriti. S druge strane, predstavnik Velike Britanije Sir Charles Peake na sastancima je donosio ručak i objedovao, čime je pokazivao kako ne cijeni domaćina, dok se velik broj američkih diplomata uglavnom dosađivao. Svi osim veleposlanika Cannona koji, osim što je bio najskoncentriraniji, postavljao je pitanja s namjerom da dovede domaćine, Sovjete i njihove satelite u neugodan

položaj. Osim toga, američki veleposlanik je trebao držati na okupu zapadne saveznike, jer su Britanci i Francuzi bili nezainteresirani, zbog čega je Cannon bio sam u borbi protiv sovjetskog bloka. Na Konferenciji se željelo ukazati na neprimjereno ponašanje Višinskog, pokušalo se izazvati nekakvu reakciju ili pobunu protiv sovjetskih stavova, te ukazati na ono što se događalo izvan Konferencije: Titova ustrajnost na samostalnosti, uspješno djelovanje Rankovićevih agenata, uspješno djelovanje jugoslavenskih oficira na istočnim granicama gdje su spriječili „zavjeru generala“, ali i mogućnost stvaranja prosovjetske vlade u Rumunjskoj.

Iako se činilo kako je rasprava na kraju bila bespotrebna jer stavovi su bili usklađeni još prije, a zapadne sile bile su malo zainteresirane za režim plovidbe Dunavom, Konferencija se održavala u zanimljivim okolnostima koje su bile od velike važnosti. U pozadini Konferencije događale su se nevjerojatne situacije u kojima su Staljinovi saveznici u Jugoslaviji ubijani na granici u pokušaju bijega, dok je Tito, koji je bio na čelu svega toga, svoj govor na V. kongresu KPJ još uvijek završavao pozdravima Staljinu i Sovjetima. Sve što se događalo bila je potvrda kako se s Jugoslavijom ne može razgovarati na isti način na koji se to moglo s drugim zemljama „narodnih demokracija“. Jugoslavensko rukovodstvo, vjerojatno nesvjesno, svojom je tvrdoglavošću bilo zaslužno za opstanak režima čije su karakteristike u osnovi ostale jednake i prije sukoba s Informbiroom.⁷⁹

5.3. Na razmeđu 1948. i 1949. godine

Od Rezolucije pa sve do kraja godine, Jugoslavija je bila ustrajna u tome da opovrgne optužbe Informbiroa te da dokaže, unatoč svim okolnostima, svoju daljnju odanost SSSR-u i marksizmu-lenjinizmu. Štoviše, u tu svrhu zaoštava se „klasna borba“ unutar države, a Jugoslavija se u potpunosti slaže i podržava stajališta Sovjetskog Saveza. Na pisanje zapadnog tiska o sukobu s Informbiroom, jugoslavensko rukovodstvo oštro je reagiralo riječima kako međunarodni krugovi klevetama i izmišljotinama pokušavaju potkopati FNRJ. Međutim, početkom 1949. godine osniva se u Moskvi Vijeće za uzajamnu ekonomsku pomoć – SEV, a Jugoslavija ne dobiva pozivnicu za osnivački sastanak. Razlog tomu je, među ostalim, bila i optužba Sovjetskog Saveza kako Jugoslavija previše koketira sa Zapadom. U stvarnosti jugoslavenska vanjska politika u to vrijeme nije bila samo izrazito prosovjetska i

⁷⁹ Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik*, str. 255-258.

antiimperijalistička, već se, dosljedno primjenjujući doktrinu o „dva tabora“ odvojila, premda je protestirala zbog toga što nije bila uključena u SEV. Položaj u kojem se Jugoslavija tada našla, političkom i ekonomskom, nije mogao biti gori i opasniji za njezinu integraciju i neovisnost. Osamljenost u svijetu u tom trenutku bila je odraz stanja u državi koje se nije moglo objasniti samo racionalnim, političkim uzrocima i interesima, već mora uključiti i određene civilizacijske i grupno-psihološke činitelje. Razlozi su bili razni: od shvaćanja da se radilo o izravnoj, iskrenoj političkoj poziciji rukovodstva i najšireg članstva KPJ, do stava da se provodi smišljena taktika, kojom je doktriniranu masu jugoslavenskih komunista rukovodstvo KPJ nastojalo postupno pripremiti za kasniji, odlučni obračun sa Staljinom i staljinizmom.

Dok je Jugoslavija kretala na neki način samostalnim putem, krajem 1948. godine Kremlju je postalo jasno kako dotadašnja politička taktika, koja se temeljila na osudi jugoslavenskog rukovodstva zbog „desnog skretanja“ i na diplomatsko-propagandnoj akciji, usklađenoj s ostalim partijama Informbiroa, nije davala zadovoljavajuće rezultate. Ono što je Staljin očekivao, a to je bila smjena rukovodstva KPJ unutar same sebe i povratak zemlje na put prijateljstva s SSSR-om i zemljama „narodne demokracije“, nije se događalo. Jedan od onih koji je, objektivno prema poziciji unutar partije Sovjetskog Saveza, bio kriv za neuspjeh – Andrej Ždanov – izbjegao je kaznu iznenadnom smrću u kolovozu 1948. godine. Drugi, kojeg se moglo proglasiti krivim – Vjačeslav Molotov – naglo je počeo gubiti Staljinovo povjerenje početkom 1949. godine. I doista, Staljin je njima dvojici pripisivao neuspjeh akcije protiv Jugoslavije, jer je na razmeđu 1948. i 1949. godine počeo uobličavati novu taktiku rušenja jugoslavenskog rukovodstva, u kojoj nije više bilo mjesta za Molotova. Njega je bio zamijenio Andrej Višinski, čiji je izbor najavljavao novu vanjskopolitičku strategiju što je, s jedne strane, bila obilježena koncentracijom vanjskopolitičkih poslova u rukama Staljina, a s druge strane, odustajanjem od klasične diplomatske akcije, čiji je pobornik bio Molotov. Višinski se, nekadašnji tužitelj u Staljinovim čistkama, činio idealnom ličnošću za novu politiku na globalnom planu; bio je slijepi, ali djelotvorni provoditelj tuđih naredbi, bez političke težine i autoriteta kakav je bio Molotov. Kada je bila riječ o „jugoslavenskom slučaju“, Staljin također nije bio pogriješio izborom Višinskog. Nova strategija obuhvaćala je: ekonomsko iscrpljivanje Jugoslavije, vojnosubverzivne akcije na granicama i poticanje

unutrašnjih nereda i nasilja u zemlji, nazvan tzv. „Plan Višinski“, koji je ostao na snazi do kraja 1949. godine.⁸⁰

5.4. Mogućnost sovjetske vojne intervencije

Premda se Staljinu i SSSR-u i dalje skandiralo nakon Rezolucije, njezine pristaše bili su hvatani i uhićivani od ljeta 1948. godine. Početkom kolovoza generalpukovnik Arso Jovanović, načelnik Titova Vrhovnog štaba tijekom rata, a nakon rata načelnik Generalštaba Jugoslavenske armije, s generalmajorom Brankom Petričevićem-Kađom i pukovnikom Vladom Dapčevićem, pokušao je pobjeći u Rumunjsku, pošto nisu uspjeli organizirati državni udar. Jovanović je bio ubijen pri prelasku jugoslavensko-rumunjske granice blizu Vršca, a druga dvojica su bili uhvaćeni i pritvoreni. Taj pokušaj državnog udara zaoštrio je jugoslavenski stav prema unutarnjim prosovjetskim snagama. „Zavjera generala“ bila je nagovještaj sovjetskog vojnog pritiska na Jugoslaviju. Sovjetski Savez i njegovi istočnoeuropski saveznici najprije su nametnuli potpunu vojnu blokadu Jugoslavije. Za cijelo vrijeme trajanja sukoba dogodila su se 7 877 graničnih incidenta, u kojima je poginulo sedamnaest jugoslavenskih graničnih vojnika. Također, Sovjeti i njihovi saveznici ubacili su u Jugoslaviju različite kominformovske diverzante, koji su izazvali smrt stotinjak Jugoslavena. Postoji dokaz da su Sovjeti planirali invaziju na Jugoslaviju od 1949. do 1951. godine.

Sovjetska je vlada 18. kolovoza 1949. godine upozorila Beograd kako neće trpjeti uhićenja pripadnika ruske manjine u Jugoslaviji, od kojih su mnogi bili bjelogardijski emigranti, a tog ljeta pohvatana je i grupa sovjetskih agenata.⁸¹ Također, Jugoslavenima je rečeno kako će time sovjetska strana biti prisiljena pribjeći drugim, djelotvornijim sredstvima, ako se nastave zlostavljati sovjetski građani u Jugoslaviji. To je upozorenje izazvalo obnovljeni strah od rata, koji je u Jugoslaviji trajao sve do 1952. godine. Sovjetski Savez i njegovi saveznici poništavali su svoje ugovore o prijateljstvu s Jugoslavijom i gomilali svoje trupe na jugoslavenskim granicama, a jugoslavenska strana se za to vrijeme pripremala za mogući napad. Prema Svetozaru Vukmanoviću-Tempu, Jugoslaveni su bili spremni rušiti mostove, tvornice, pruge – sve što bi moglo služiti Sovjetima u napadu. Postavljali su na puteve mine, pravili su zasjede, htjeli su uništavati silu neprijatelja, onesposobiti njegovu

⁸⁰ Bekić, Darko, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Globus, Zagreb, 1988., str. 29-32.

⁸¹ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 305.

mehanizaciju i naoružanje. Tako bi se agresor osjećao kao da sjedi na vulkanu. Također, Jugoslaveni su bili počeli evakuirati zalihe hrane i državne arhive. Provodile su se sve moguće mjere za obranu zemlje od eventualnog napada. Prema sjeveroistočnim granicama održani su veliki vojni manevri.⁸² Tijekom srpnja i početkom kolovoza između Beograda i Moskve razmijenjeno je mnoštvo nota, a granični okršaji, sabotaze i drugi incidenti postali su učestaliji. Očigledno, nailazilo je „vruće ljeto“ za jugoslavenske odnose sa Sovjetskim Savezom i zemljama istočne Europe. Pritisak se najviše osjećao na južnim granicama zemlje, prema Albaniji, Bugarskoj i Grčkoj.⁸³

Da su Sovjeti doista imali vojni plan za napad na Jugoslaviju potvrdio je Béla K. Király, zapovjednik mađarskih pješadijskih jedinica 1949. godine, koji je bio upoznat sa sovjetskim strateškim planovima. Prema njima, predviđeno je kako će prvi napad izvesti sovjetske vojne jedinice, uz pomoć mađarske i rumunjske jedinice. Király je bio uvjeren kako je napad na Jugoslaviju bio povezan s korejskim problemom. Kad su SAD i Ujedinjeni narodi odlučili intervenirati u Koreji, Sovjeti su ocijenili kako je bolje odustati od svoga plana invazije na Jugoslaviju, stoga su ga napustili 1951. godine. No unatoč tome, staljinisti u Jugoslaviji još su 1952. godine očekivali sovjetsku intervenciju. Što se tiče samog Staljina, on je možda bio manje za napad na Jugoslaviju nego što su predviđali njegovi vojni planovi. Enver Hoxha govorio je kako je sovjetski vođa napustio zamisao o napadu na Jugoslaviju još 1949. godine.⁸⁴ Međutim, najvažnije je bilo da Sovjetski Savez nije napao Jugoslaviju u kolovozu 1949. godine. Sovjetski vođa napustio je zamisao o napadu vjerojatno jer je u tom trenutku faktor iznenađenja bio već izgubljen, a Jugoslavija je bila i fizički i psihički pripremljena da se odupre napadu, dok je Zapad bio spreman u tom trenutku pomoći Titu, kako bi ga održao. Idealan trenutak za vojnu intervenciju u proljeće 1948. godine, kada Jugoslavija nije bila ni vojno ni politički spremna, zauvijek je bio izgubljen. U ljeto 1949. godine Jugoslavija nije više bila ona ista zemlja od prije godinu dana, a ni Moskva, poslije više neuspjeha što je pretrpjela proteklih mjeseci, nije bila ni psihički ni vojnički spremna na preuzimanje rizika.⁸⁵

⁸² Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str.129, 130, 131.

⁸³ Bekić, D., *Jugoslavija u hladnom ratu*, str. 51.

⁸⁴ *Isto*, str. 130, 131.

⁸⁵ *Isto*, str. 55.

5.5. Ekonomska blokada

Sukob sa SSSR-om i njegova vojna prijetnja Jugoslaviji je nanijela velike ekonomske štete, jer je bila i dio golemog ekonomskog pritiska koji su Sovjeti i njihovi saveznici izvodili protiv Jugoslavije. Od 1949. do 1956. godine Jugoslavija je velik dio nacionalnog dohotka ulagala u vojne svrhe. Prvi petogodišnji plan Jugoslavije ovisio je o dugoročnim sovjetskim zajmovima, koji su iznosili oko 400 milijuna američkih dolara, te o neometanoj trgovini sa Sovjetskim Savezom i istočnoeuropskim zemljama. Sva su ta očekivanja propala kada su Sovjeti i njihovi saveznici prekinuli sve ekonomske i trgovinske veze s Jugoslavijom. Sovjetski je blok odlučio uništiti jugoslavensku ekonomiju. Stoga je za Jugoslaviju jedini izlaz bio okretanje trgovine prema Zapadu, što bi bio prvi korak koji je zemlja poduzela u svojoj diplomatskoj revoluciji.⁸⁶ Ekonomske i trgovinske veze nisu bile prekinute odjednom, nego se to odvijalo postepeno. Iako je s SSSR-om krajem 1948. godine ipak bio potpisan ugovor o trgovinskoj razmjeni, on je po obujmu bio osam puta manji nego prethodni, a roba koja je trebala doći s Istoka naredne godine, npr. 3 166 tona pamuka, nije dolazila. Također, pri potpisivanju tog ugovora Moskva je tražila da Jugoslavija poveća izvozne kvote olova i bakra, a da smanji uvoz pamuka i petroleja. Jugoslavenski rukovoditelji bili su doista uvjereni kako SSSR i istočnoeuropske narodne demokracije planiraju formirati novu, posebnu organizaciju s ciljem vođenja ekonomske blokade protiv Jugoslavije. Stoga nije bilo čudno što je jugoslavensko vodstvo počelo razmišljati o okretanju Zapadu za pomoć, te su članovi Ministarstva vanjske trgovine ispitivali mogućnosti proširenja trgovinske razmjene sa zapadnim državama. To je bilo naprosto problematično, jer neke države Zapada postavile su se prema Jugoslaviji ucjenjivački, smatrajući kako je vrijeme da Jugoslavija stegne remen i plati danak za svu imovinu stranog kapitala koju je nacionalizirala. Problem je bio što je Zapad smatrao sukob sa Staljinom ili fiktivnim, ili ako je doista postojao, onda su predviđali propast Jugoslavije pred sovjetskom silom. Dok je rukovodstvo tražilo rješenje za ekonomsku situaciju u zemlji, u Jugoslaviji je počela vladati prilična oskudica hrane. Prehrana građana bila je smanjena na minimum, industrijska roba dobivala se na bonove ili točkice. Država se nije pravo bila izvukla ni iz ratnih ruševina, a s Istoka je počela ekonomska blokada kojoj se nitko nije bio nadao.⁸⁷

⁸⁶ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 131-135.

⁸⁷ Dedijer, V., *Iz gubljenja bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, str. 252, 254.

Sovjeti su, osim uskraćivanja sirovina s Istoka, kritizirali jugoslavensku ekonomsku politiku prema poljoprivredi i selu, gdje je KPJ ubrzano provodila kolektivizaciju poljoprivrede u svrhu punjenja državne blagajne. Jugoslavenski su rukovoditelji bili svjesni da ih Sovjeti zapravo optužuju kako ne slijede marksistički put razvoja sela – optuživali su ih da štite privatni seljački posjed, te da je koncentracija zemlje u rukama bogatih seljaka, tj. kulaka. Rješenje koje je KPJ predvidjela bilo je stvaranje seljačkih radnih zadruga. Odluka o tome donesena je na drugom plenumu CK KPJ u siječnju 1949. godine i osnivanje seljačkih zadruga trebalo se provoditi isključivo prema načelu dobrovoljnosti. To je bilo tako u teoriji, dok su u stvarnosti primjenjeni ekonomski, upravni i politički pritisak kako bi seljake natjerali u zadruga. Seljaci su pružali otpor, pogotovo u Vojvodini, gdje su propali trgovci kulaci vršili informbirovsku propagandu. Također, veliki broj seljaka počeo je 1949. godine izlaziti iz partije. Kolektivizacija nije na kraju donijela nikakve ekonomske koristi, a KPJ je do 1953. godine bila prisiljena prestati provoditi takvu ekonomsku politiku na selu i tražiti drugo rješenje – seljačke zadruga počele su se raspuštati.⁸⁸

⁸⁸ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 135.

6. REAKCIJA ZAPADA NA SUKOB S INFORMBIROOM

Zapad je, saznajući za Rezoluciju Informbiroa, ostao šokiran, kao i ostatak svijeta. Zapadni diplomati u Jugoslaviji bili su zapanjeni i pokušavali su shvatiti što je uzrokovalo prekid odnosa s SSSR-om, ako je to doista bio prekid, a ne nekakva prijevara. Savjetnik pri Veleposlanstvu SAD-a, Robert Reams, nekoliko je sati nakon tiskanja Rezolucije opisao prilike u FNRJ kao „briljantno fluidne“ i pitao se kakav će odgovor dati Jugoslavenima u slučaju da zatraže pomoć. Beograd je, prema riječima diplomata, krajem lipnja 1948. godine bio miran. Nisu bili primjećeni pokreti oružanih snaga, a Vlada nije pokazivala vidljive znakove nervoze. Jedino što su mogli primjetiti bila su grupiranja jugoslavenskih snaga na granici prema Mađarskoj i okupljanja sovjetskih s druge strane početkom srpnja. Savjetnik Reams tražio je od State Departmenta da se jasno odredi na koji će se način moguća pomoć SAD-a manifestirati: gospodarski, posredovanjem Ujedinjenih naroda ili izravnom vojnom akcijom. Zatraženo je i da se točno kaže što se očekuje kao Titova protuusluga. Službe SAD-a, kojima je trebalo puno vremena da se pokrenu, sada su reagirale na najprimjetniji način. Usporedi li se ono što je Washington tada obznanio i ono što je State Department zastupao tijekom narednih desetljeća u odnosu prema Jugoslaviji, moglo se zaključiti o temeljnim odnosima dviju zemalja, pa i Zapada i FNRJ, neposredno nakon tiskanja Rezolucija – pobuna vođa KPJ protiv Kremlja stvorila je posve novi problem u vanjskoj politici vlade FNRJ, te da se otvara mogućnost da međunarodna zajednica po prvi puta u povijesti ima komunističku državu koja se temelji na sovjetskim organizacijskim načelima i sovjetskoj ideologiji, ali je posve neovisna o Moskvi. Stav američke diplomacije u tom trenutku mogao je imati znatan utjecaj na to hoće li se prekid između Tita i Moskve proširiti na ruske odnose s drugim satelitima ili će ih još više približiti Kremlju. Činjenica da je po prvi puta u povijesti organizirani komunistički režim, koji nadzire vojsku i teritorij napustio kremaljsko okrilje, nepovratno je nanijela štetu komunističkom sustavu. Bila je to poruka svim komunistima da se sa slijepom podčinjenošću Moskvi ne može voditi dugotrajna politika. No Jugoslavija je u početku ostala komunistička, arogantna i prema SAD-u neprijateljski raspoložena, kako je već rečeno. Stoga Zapad nije htio gubiti obraz zbog Tita i čekivati od njega previše. Neovisnost Jugoslavije trebalo je pozdraviti, no dokle god Jugoslavijom vlada komunistički režim, neće se uspostaviti u potpunosti prijateljski odnosi između Jugoslavije i SAD-a. Premda Zapad nije vidio razlog zašto bi režim bio preprijecka razvoju gospodarskih odnosa Jugoslavije i bilo koje

kapitalističke zemlje. Zapadnoeuropskim zemljama ostavljeno je da se same dogovaraju o oblicima suradnje s Beogradom. Stručnjaci CIA-e mislili su slično. Titovo javno iznošenje sukoba s Informbiroom posve je isključivala mogućnost pomirenja, a postojala je mogućnost da se Tito u potpunosti povuče iz sovjetskog bloka, kako su zapadni diplomati predviđali. Nakon svega što se dogodilo, diplomati su u Beogradu znakove koje su zanemarivali počeli ponovo tumačiti. Jugoslavenski rukovoditelji bili su začuđeni činjenicom kako CIA i američka diplomacija nisu znali za probleme između SSSR-a i Jugoslavije, koji su se mjesecima nagomilavali. U tom trenutku nije im bilo jasno zašto SAD nije popustila u svojoj oštrocini politike prema Jugoslaviji, s obzirom na postojeće napetosti između Sovjeta i Jugoslavena. Također, s obzirom na stanje Amerikancima je jedan jugoslavenski političar, blizak Đilas, poručio da ne idu u krajnost, da ne obećavaju Titu preveliku pomoć, ali da ni ne osuđuju Tita jer bi to moglo izazvati reakciju Sovjeta. Taj političar predviđao je čak i mogućnost da se FNRJ priključi i Marshallovom planu, što pokazuje kako nije bio daleko od istine. Takva Jugoslavija, neutralna, bila bi izrazito povoljno rješenje za Zapad.

Kako CIA nije reagirala na vrijeme, ona je počela analizirati događaje u jugoistočnoj Europi. Predsjednik Truman je od admirala Roscoe Hillenkoettera, ravnatelja obavještajne agencije, zatražio detaljnu analizu Rezolucije samo dvadeset i četiri sata nakon njezinog objavljivanja. Za Zapad to je bio jedan od najvažnijih događaja u međunarodnom komunizmu kroz dvadeset godina, ali nije bilo izgleda kako će se to ponoviti u jednoj od satelitskih zemalja. CIA-i je već tada bilo jasno kako je Tito dovoljno jak da sačuva svoje mjesto u Beogradu, stoga je već u kolovozu 1948. predvidjela da se Tito neće priljučiti ni Zapadu. Stanje u FNRJ petnaest dana nakon donošenja Rezolucije opisano je kao stabilno i naizgled mirno. Mogućnosti postizanja sporazuma sa Sovjetima zapadnim diplomatima činile su se minimalnima. Zato su predviđali kako će Moskva imati tri rješenja za nastalu situaciju: najmanje je imala izgleda vojna intervencija, gospodarska blokada mogla je ugroziti neke od susjednih zemalja više nego samu FNRJ, možda i gurnuti Tita Zapadu, stoga je najvjerojatnija taktika bila subverzija, pomoću koje će pripremiti teren za sovjetske akcije. Predviđanja tajne službe ostala su aktualna sve do završetka Hladnog rata. Upravo činjenica da je sve ostalo skriveno od tajnih službi i onih kojima je posao bio otkrivati takve događaje na vrijeme bila je jednim od uzroka dugog nevjerovanja u istinitost razlaza između Moskve i Beograda. Svoju točnu procjenu novonastale situacije dao je i američki veleposlanik u Moskvi Walter B. Smith. 2. srpnja napisao je kako je događaj iznimno važan, što je vidljivo dijelom i talijanskim strahom za Trst. Tito je bio čvrst u svojem položaju i bilo je malo vjerojatno kako

će Sovjeti izvršiti vojnu intervenciju. Predviđao je kako će Sovjeti pokušati izazvati sukob unutar KPJ, koristit će se propagandom i subverzivnim djelatnostima, ali nije garantirao kako će imati uspjeha. Kako vrijeme bude protjecalo, povećavat će se i razlike između Tita i Staljina, prema njihovim karakternim osobinama.

Britanski diplomati, koji su prije 1948. godine spremniji otvoriti vrata Zapada Jugoslaviji, u tim trenucima bili su oprezni u procjenama kako se postaviti u slučaju Informbiroa i Beograda. London je vrlo brzo dao svoj doprinos u ocjeni događaja – britanski diplomati još su 30. lipnja izjavili kako je svađa istinit događaj, te kako su doista „brodovi spaljeni“. Također, izvještavali su kako će neovisni Tito, ostane li na vlasti, uskoro postati predmetom ljubomore svojih kolega u zemljama „narodne demokracije“. Stoga će Moskva pojačati represivne mjere, a moglo bi se dogoditi i požurivanje s nastojanjima „inkorporiranja“ tih država u SSSR, što bi bio jedini način da si osigura potpuni nadzor u tom dijelu svijeta.

U tom periodu postalo je poznato zapadnoj diplomaciji kako su Moskva i Beograd prije Rezolucije izmijenili nekoliko pisama. Tada je zapadna diplomacija izvještavale krive uzore prekida: nije se dogodio raspad petoljetke u SSSR-u, gospodarsko izrabljivanje Jugoslavije nije bilo toliko da ju je gurnulo izvan istočnog bloka; ni Titova „nacionalna politika“ nije bila povod tom događaju. Zapadnoj diplomaciji postalo je jasno i da će Tita u obnovi gospodarstva spasiti samo zapadna pomoć, a Jugoslaveni će braniti teritorijalnu cjelovitost i neovisnost FNRJ. U tim nastojanjima Jugoslaveni će tražiti i vojnu pomoć zapadnih zemalja. Vrata Zapada Titu ostat će otvorena, a o njemu će ovisiti kolika će gospodarska i vojna pomoć biti. Uspješni završetak dugogodišnjih financijskih pregovora, kao i suglasnost Washingtona da FNRJ dopusti kupnju nafte u Trstu i britanskih vlasti za isto u Velikoj Britaniji, odražavali su upravo tu politiku.⁸⁹ Osim toga, premda su SAD i Velika Britanija u početku pomagale političkim i vojnim izbjeglicama iz Jugoslavije, ta se pomoć morala smanjiti jer je Tito Zapadu bio potrebniji od protukomunista; raskid sa Staljinom pokazao se važnijim od negodovanja Zapada oko metoda i inzistiranja na demokraciji u Jugoslaviji. Najvažnije od svega toga bilo je održati stabilnu Jugoslaviju tj. „održati Tita na površini“ jer FNRJ je bila brana sovjetskom utjecaju. Tu stabilnost u tim prilikama nitko nije smio narušavati, najmanje oni koji su htjeli raspad Jugoslavije. Državni i nacionalni interesi Zapada bili su važniji od ideoloških i unutarnjih odnosa. Jugoslavija je, s druge strane bila primorana prihvatiti ekonomsku pomoć SAD-a, Velike Britanije i Francuske kako bi nabavila

⁸⁹ Jakovina, T., *Američki komunistički saveznik*, str. 243-251.

sirovine. 14. studenog 1951. Beograd i Washington potpisat će i vojni sporazum kojim će u Jugoslaviju stići velike pošiljke vojne opreme i tenkova s lovačkim avionima, a stotine časnika školovat će se u SAD-u, dok će američki stručnjaci dolaziti u Jugoslaviju. Okretanje Zapadu Tito će potvrditi i svojim posjetom Velike Britanije 1953. godine, što je bio prvi posjet zapadnoj zemlji od uspostave komunističke vlasti u Jugoslaviji.⁹⁰

7. POBORNICI REZOLUCIJE U JUGOSLAVIJI

7.1. Progon ibleovaca

U Matri, u Mađarskoj, 27. studenog 1949. godine održano je treće savjetovanje Informbiroa. Na dnevnom redu bila su tri pitanja, ali cijela pažnja bila je usmjerena na Jugoslaviju. Vlast u Jugoslaviji bila je optužena ne samo da je prešla u kapitalizam, već da je postala fašistička, a međunarodnoj radničkoj klasi upućen je poziv da pomogne borbu protiv takve vlasti u Jugoslaviji te da pomognu vratiti Jugoslaviju u tabor demokracije i socijalizma.⁹¹ Također, vlast u Jugoslaviji bila je prozvana špijunskom, te kako je sastavljena od ubojica. Optužba je bila sastavljena u dokument druge Rezolucije Informbiroa, pod naslovom „Jugoslavenska kompartija u rukama ubojica i špijuna“.⁹² Sovjetsko rukovodstvo, zajedno sa istočnoeuropskim zemljama „narodne demokracija“ uporno su raspravljali na svim sastancima o cjelokupnoj politici KPJ, ponajviše iz razloga što su odmah nakon prve Rezolucije počeli progone Jugoslavena koji su se slagali s Rezolucijom. Članovi KPJ koji su podržavali Rezoluciju, očekivali su kako će Informbiro sukob vrlo brzo otkloniti, ne znajući kako su već tada bili stavljeni pod kontrolu UDB-e. Kao da nisu znali za uhićenja Hebranga i Žujovića kojima je na neki način bilo najavljeno kako neće biti milosti za one koji budu sumnjali u Titovu politiku. Odluka da se kominformovce progone donosila se postupno. U početku spora KPJ je poticala svoje osnovne organizacije da se angažiraju u otvorenoj raspravi o Staljinovim pismima i o Rezoluciji. Mnogi su to uputstvo doslovno shvatili i

⁹⁰ Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1990., Od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 277, 281.

⁹¹ Nikolić, Miodrag, *Informbiro*, Knjiga prva, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1989., str. 147, 148.

⁹² Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 306.

uključili su se u raspravu otvoreno govoreći ili pozitivno ili negativno o Rezoluciji. Oni koji su na tim sastancima zauzeli jugoslavenski stav o Rezoluciji, ostavljeni su na miru. Protivnici su pak odmah bili izolirani, degradirani ili isključeni. U početku su te sankcije bile shvaćane kao obične disciplinske mjere, no kako se sukob zaoštavao, sve je više ibeovaca bilo hvatano. Vodstvo Jugoslavije objavilo je „kontrarevoluciju“ - rat protiv ibeovaca koji su tada bili ocijenjeni kao glavni neprijatelji, daleko opasniji od antikomunista.

Razmjer informbirovske opozicije u KPJ bilo je još jedno pitanje u sukobu. Informbirovske struje od samog početka sukoba pokrenule su svoj propagandni aparat, na štetu Jugoslavije. Na to su Tito i njegovi pristaše odgovorili svojim mjerama: Staljinovi pristaše prozvani su „kolebljivcima i karijeristima“, „špekulantima, hladnim i bezdušnim intelektualcima koji nikad nisu imali razumijevanje za borbu radnih masa“. Pogrdno obilježavanje onih koji su stali na stranu Rezolucije Informbiroa uslijedilo je kao odgovor na sovjetsku propagandu protiv Jugoslavije. Stoga je jugoslavensko rukovodstvo započelo, osim degradiranja, mijenjati osobnu prošlost ibeovaca kako bi ih bilo lakše osuditi. Tako je za Arsu Jovanovića rečeno da je bio slab vojni rukovoditelj, koji je izgubio čitav niz bitki. Progon ibeovaca započeo je odmah u ljeto 1948., nakon Rezolucije.⁹³ Osuda generala na 20 godina zatvora, koji su sudjelovali u zavjeri 1948., prihvaćena je kao mjera za ostala slična suđenja. Odluka Petog kongresa KPJ da se mora pružiti otpor IB-u dala je politički legalitet za nemilosrdni progon ibeovaca. Kako je agresivnost SSSR-a užasavajuće rasla, tako se povećao i progon njihovih pristaša – sve u atmosferi bitke za partijsko članstvo o kojemu je ovisila sudbina Jugoslavije. Osim članova partije, UDB-a je stavila pod svoju kontrolu sve veće društvene institucije, posebno državni aparat od vrha do dna. Te su službe čistile same sebe, postavši oslonac u borbi protiv novih neprijatelja. Iako se radilo o uhićenjima, javna tužilaštva, sudovi i druge zakonom određene institucije bile su isključene, osim u slučaju kada su se održavala javna suđenja, koja su bila rijetka i održavana zato da se s njih uputi javna opomena potencijalnim protivnicima. Borba za život i smrt u sukobu s SSSR-om dovela je do kulminacije diktature partije ne samo prema društvu, već prema sebi samoj.⁹⁴

Broj ibeovaca, kako se tvrdilo, bio je beznačajan. Zbog protuslovnih brojki pokušaji ustanovljivanja točnog broja ibeovaca dugo vremena nisu davali zadovoljavajuće rezultate. Prve procjene koje je dala KPJ redovno su umanjivale broj ibeovaca. U svojoj poruci za Novu godinu 1949. Tito je iznio da je 1948. godine iz Partije bilo izbačeno samo par desetaka

⁹³ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 145, 146.

⁹⁴ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 308.

prezrenih izdajnika. Istina je vjerojatno bila drugačija. Da je iz Partije otpao veći broj članova nego što se službeno objavilo, moglo se zaključiti kroz masovnu kampanju za prijem novih članova koju je ona provodila. Također, ni broj uhićenih ibeovaca nije bio pouzdan. Budući da se ne može pretpostaviti da su svi oni koji su bili indetificirani kao ibeovci bili također uhićeni, ne može se izjednačiti broj isključenih iz Partije s brojem zatvorenih ibeovaca.⁹⁵ Prema istraživanju Radovana Radonjića broj i struktura ibeovaca bila je sljedeća: 5 081 radnik, 6 626 zemljoradnika i 4 008 studenata i učenika, 21 880 sudionika Narodnooslobodilačkog rata, 2 626 članova raznih tijela i rukovodstava KPJ, 1 722 pripadnika organa unutrašnjih poslova i 1 189 članova skupština društveno-političkih zajednica i njihovih tijela. U strukturi uhićenih, osuđivanih od strane redovitih, vojnih sudova ili upućivanih na društveno korisni rad najviše je, po nacionalnom sastavu, bilo Srba, 44,42% od ukupnog broja. Slijedili su Crnogorci, 21,13%, pa Hrvati, 15,88%.⁹⁶ Nacionalna rasprstranjenost ibeovaca nije posve slučajna. Raskid sa Staljinom uzrokovao je velike moralne i psihološke dileme među patrijahalnim i rusofilskim Srbima i Crnogorcima. Odbacivanjem Staljina, ti seljački komunisti (većina ih je bila s područja Dinarskog gorja) odbacili bi i dio sebe te okrenuli leđa ne samo Staljinu, nego i svojim obiteljima koje su se borile i umirale u ime Staljina. Mnogi nisu mogli učiniti taj korak, a u mnogim slučajevima krvno srodstvo rezultiralo je odanosti Kominformu, bez kojeg bi vjerojatno ostali vjerni KPJ.

Antikominformovska čistka u Jugoslaviji bila je jedinstvena prilika da vodstvo KPJ očisti zemlju od potencijalnih protivnika. Kako se čistka širila, ubrzavale su se i optužbe protiv stvarnih i imaginarnih ibeovaca. Prekomjerno čišćenje što ga je činilo društvo preopteretilo je njegove organske sustave, a ibeovska manjina zahvatila je i mnoge nevine žrtve.⁹⁷

⁹⁵ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 147.

⁹⁶ Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 308, 309.

⁹⁷ *Isto*, str. 153.

7.2. Goli otok

Kominformovstvo nije bio neki sporedni pokret, ali ipak nije imalo znatnijeg uspjeha niti su njegovi izgledi za pobjedu ikada bili veliki. Titova odluka da prema ibeovcima postupa kao i prema komunističkim neprijateljima osigurala je vodstvu KPJ jasnu prednost naspram opozicije. A mjere progona djelovale su preventivno. Uhićenja i suđenja ibeovaca odvijala su se u tajnosti kako bi se umanjio značaj opozicije. Način otkrivanja ibeovaca također je morao ostati tajna, jer je postavljanje zamki igralo važnu ulogu u njihovom otkrivanju. Poslije uhićenja optuženi su prolazili kroz istražni postupak koji je često trajao i po nekoliko mjeseci. Svrha istrage bila je otkriti eventualne veze između zatvorenika i ibeovaca na slobodi. Poslije istrage određena komisija UDB-e optužene bi obično kažnjavala da određeno vrijeme provedu na „društveno korisnom radu“, a to gotovo nikada nije bilo manje od dvije godine. Većina ibeovaca dobivali su znatno dulje kazne, od četiri do šesnaest godina zatvora. Prosječna kazna iznosila je deset godina. Zatvaranje nije imao svrhu kažnjavanja i sprječavanja, već su zatvoreni ibeovci morali biti slomljeni, njihovo ponašanje promijenjeno, a odanost prema Partiji obnovljena. Metode kojima su se pri tome služili razlikovale su se od onih koje su se inače upotrebljavale protiv političkih zatvorenika. Zato je postupak protiv ibeovaca bio paternalistički, čak i onda kad je bio najbrutalniji. Način preodgoja zatvorenika u besciljnom (sizifovskom) radom nametan je kao jedino rješenje kroz koje bi se zatvorenike psihički i fizički oslabilo te pri tome „očistilo“ za njihovo dobro.

Zatvorenici su bili zatvarani u logorima naslijeđenim od prethodnih režima: Sisak, Lonjsko polje, Uglja, Viš, Stara Gradiška, Korčula, Srijemska Mitrovica, Zenica,...No situacija je zahtjevala nešto jedinstveno. Rješenje je bilo nađeno na dva nenaseljena otoka između Raba: Goli i Sveti Grgur. Prikladno nazvan Golim jer osim što je bio nenaseljen, na njemu nije bili nikakve vegetacije, samo kamen. Tamo je organiziran zatvor, a prvi ibeovci u njega su dovedeni u srpnju 1949. godine. Prve dvije skupine ibeovaca prošle su razmjerno dobro jer su na Golom otoku bile zadržane oko dva mjeseca, a onda su zatvorenike poslali na kopno raditi javne radove. Međutim, treća skupina doživjela je svoje prve psihološke šokove čim se iskrcala na otok. Zatvorenici su dočekani prijetećim povicima. Neki su bili gurani u more. Bio je to početak *stroja*, najstrašnijeg aspekta logorskog života poslije travnja 1950. godine. Zatvorenici koji su dolazili morali su proći kroz šibe poredanih izluđenih zatvorenika koji su bili primorani tući pridošlice ne bi li im time i sami pokazali da su se preobrazili. Duljina *stroja* bila je između 500 i 1 500 metara. Na završetku iskušenja žrtve bi bile

malaksale i slomljene. Nitko nije pobjegao *stroju*, čak ni bivši generali. Dva su aspekta Golog otoka bila izvor osobitog iskustva. Prvo, zatvorenike su mučili beskonačnim i besciljnim sizifovskim poslovima. Morali su, npr. nositi kamenje iz kamenoloma do vrha obližnjeg brežuljka. Ta bi se radnja ponavljala bez prestanka sve dok ne bi došla zapovjed da ih se nosi natrag. Drugo, zatvorenici su naizgled sami upravljali logorom. Načelo „toplog zeca“, koje je u rječniku zatvorenika značilo muke *stroja*, kroz koji su svi morali protrčati prije negu steknu pravo da tuku nove pridošlice, svuda je funkcioniralo. Đuro Bilić pisao je o svome iskustvu na Golom otoku i kako je zapravo izgledalo prolaziti kroz *stroj*:

„Prisilni stanovnici otoka, administrativni kažnjenici u bezakonju osuđeni na društveno-popravni rad u surovu kamenjaru, koji, kako poučno kaže Aleksandar Ranković, drug Marko, nije nikakav logor, već radilište socijalne izgradnje, postrojeni u dvored (*stroj* ili *špalir*) na blagoj padini nad Velikom dragom dočekuju *bandu* klicanjem i pjesmom, i – to je ono što se urezuje u sjećanje – batinama. Uzak je prolaz između dvoreda, metar razmaka. Postrojeni su u dvije vrste, vrsta nasuprot vrsti, licem u lice, svi gledaju kroz prolaz kojim nam je proći od početka do kraja špalira. Mi tek prispjeli, bez odjeće na sebi, ulazimo u prolaz između ta dva reda onako kako smo upisani, ja stižem četrdeset i drugi... Pozdravljaju nas suludim krikovima i udarcima. Psovani smo, i pljuvani smo, i udarani smo, „ua bando“. Koliko dugo prolaziš dvored, toliko dugo te mlate. Iznureni su ti batinaši, jaderno je njihovo stanje, neki su izgledniji kosturi, ništa ni približno onom opisu iz „Vjesnika“, kad je Tanjugov reporter vidio kažnjenike „tako svježije i zdrave kao da s odmora dolaze“. Ipak, ima snage u njihovim udarcima, a ima i neke pobješnije žestine. I gnjev i stid izbija iz tih batinaša; gnjev spram nas, stid spram sebe. Režim nas ne strelja, dana nam je mogućnost „vođe i učitelja druga Tita“ da „na društveno korisnome radu razmislimo o svojoj izdaji“. I taj doček nas koji smo u uzama dopremljeni „da razmislimo o svojoj izdaji“, od prvog našeg zakoraka na Goli otok, UDB-ine Havaje, na surovi Kamen i Mermer, po Rankoviću „dokazuje snagu, demokratičnost i humanost naših vlasti“. Tu nas „humanost naših vlasti“ korak po korak, šamar po šamar, ispljuvak po ispljuvak, treba odvesti do onog stanja „očovječenja“ kad ćemo biti svrstani među „revidirce“, dovoljno sobom u sebi da priznamo izdaju.“⁹⁸

Tvrdilo se da su *stroj* izmislili sami zatvorenici. Da bi postao član kolektiva, novopridošlica morao je odbaciti svoju odanost Rezoluciji i objaviti svoju vjernost rukovodstvu KPJ. Morao je revidirati svoj stav i pridružiti se redovima *revidiraca*. Što su se

⁹⁸ Bilić, Đuro, *Goli otok i dabravine*, NIT d.o.o., Zagreb, 1998., str. 119., 120.

prije „izliječili“, prije su bili „zdravi“. Zatvorenici su se mijenjali na temelju podjele zatvorenika na tri skupine: aktiviste ili revidirce, pasivce i „bandite“. Te su podjele stvarale psihoze stalnog straha, špijuniranja i optužbi. Pasivni revidirci bojkotirani su kao neiskreni. U logoru je umrlo 343, možda 394, zatvorenika, a od toga 175 ih je 1951. godine umrlo od tifusa, kada je epidemija pogodila Goli otok. Zatvorenici su sretali svoje istražitelje, ali nikada nisu dolazili u dodir s rukovodstvom UDB-e. Sva mučenja izvodili su sami zatvorenici. Zapravo, logorom je upravljala jedna zatvorenička hijerarhija u kojoj je glavni bio predsjednik konfederacije osobnih šefova. Te ljude imenovala je uprava logora, kojoj su oni odgovarali. No nadgledanje procesa preobrazbe bilo je isključivo u njihovim rukama i oni su taj posao obavljali sa svom strogošću obraćenika.

Pošto na Golom otoku nije postojalo drugarstvo, sve su odanosti Informbirou brzo potisnute. Među zatvorenike uvukla se krivnja. Jedan se bivši zatvorenik sjeća kako se osjećao kad su ostali priznali da su zatajivali svoje neprijateljske misli: razmišljao je o bjegu preko granice, ali to nikada nije spomenuo. Kada su neki revidirci spomuli istu stvar, da su htjeli pobjeći, ili ako je netko bio kritiziran zbog toga što nije priznao, zbog čega je bio stavljen u bojkot, taj zatvorenik bi se osjećao uznemireno, kao da mu savijest nije čista. No pokajanje nije značilo i slobodu. Tek poslije ponovljenih obreda *stroja* zatvorenici su proglašavani „čistima“. Poslije toga mogli su se pridružiti udarnim brigadama, njihovom prvom koraku prema slobodi. Jedan od uvjeta puštanja iz logora bila je obaveza zatvorenika da šute o Golom otoku kada izađe na slobodu. Prema podacima Aleksandra Rankovića, 1952. godine iz zatvora je pušteno oko 7 000 zatvorenika, od toga 1,9% njih bilo je ponovno zatvoreno, što je značilo kako je preodgoj bio uspješan. Tko je izmislio Goli otok i koje je njegovo značenje u povijesti poslijeratne Jugoslavije pitanja su koja izazivaju sukobe u posttitovskoj Jugoslaviji, a imaju značenje i šire od konteksta borbe protiv iberovaca. Metode preodgoja koje su prakticirane puno govore o prirodi jugoslavenskog sustava od 1949. do 1950. godine, podsjećaju dosta na vezu Jugoslavije sa socijalističkim blokom. Milovan Đilas napisao je kako je Goli otok najmračnija i najsravnija pojava u jugoslovenskom komunizmu; prema njegovim riječima „nešto više i užasnije, posrtanje i neslućeno ponižavanje“.⁹⁹

⁹⁹ Banac, I., *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 229-239.

8. ZAKLJUČAK

Kroz svu proučenu literaturu i sadržaj iznesen u ovom radu, može se zaključiti kako je Titovo povijesno „ne“ Staljinu bilo doista hrabar potez, možda čak i jedan od onih koji graniči s ludošću. Prilikom čitanja literature i pisanja diplomskog rada pitanje koje sam si najviše postavljala bilo je: odakle Josipu Brozu Titu ta hrabrost? Vjerujem kako su i on i jugoslavensko rukovodstvo bili svjesni posljedica sukoba – prekid svih ekonomskih ugovora i novčane pomoći od strane SSSR-a, nemiri u zemlji, ali i mogućnost izbijanja novog rata. No smatram kako možda jugoslavensko vodstvo u trenutku sukoba s Informbiroom nije bilo svjesno moći Staljinovih tajnih agenata i činjenice kako je njihova osobna sigurnost u tim trenucima bila upitna. Sukob je značio prekretnicu u gotovo svim područjima života u Jugoslaviji: od diktature Partije unutar države kako bi se uklonile pristaše Informbiroa, preko vanjske politike Jugoslavije koja se otvara prema Zapadu, do novog puta socijalizma u kojem će bit manje represije. Diktatura koju je provela Komunistička partija Jugoslavije tijekom sukoba bila je logična jer je državi prijetila ratna opasnost, no istovremeno nije bila svjesna kako pri tome, pokušavajući u početku dokazati svoju odanost Sovjetskom Savezu, sve više kopira boljševički sustav. To se ostvarilo i kroz progon ibeovaca te otvaranje logora namijenjenih za „preodgoj“ koji su označeni mračnim dijelom povijesti komunističke Jugoslavije i koji su bili svojevrsni jugoslavenski gulazi. Međutim, iako je stanje u Jugoslaviji u prvim mjesecima sukoba bilo teško i premda su zapadni diplomati izvještavali kako je stanje u Jugoslaviji mirno, strah je među jugoslavenskim stanovništvom zavladao. Kako zbog moguće vojne intervencije Sovjeta, tako i zbog progona ibeovaca, među kojima je bilo mnogo onih koji to nisu bili. Jugoslavija s Titom na čelu kao da se u početku nije snalazila u nastaloj situaciji što se tiče stanja unutar države, dok je prema Sovjetskom Savezu zauzimala čvrste pozicije. Jugoslavija je sve više preispitivala i socijalizam koji je bio prema sovjetskom modelu, no ključan trenutak bio je primanje pomoći od Zapada. Kada je Staljin odustao od vojnog napada, Jugoslavija je odbacila sovjetsku koncepciju socijalizma i sve što je podsjećalo na hegemonistički karakter Staljinovog nasrtanja te krenula tražiti novi, vlastiti put. Stoga, ako na trenutak zanemarim činjnicu postojanja Golog otoka, mogu zaključiti kako je u ovom sukobu Josip Broz Tito na čelu Jugoslavije odnio pobjedu.

9. POPIS LITERATURE

1. Banac, Ivo, *Sa Staljinom protiv Tita*, Globus, Zagreb, 1990.
2. Bekić, Darko, *Jugoslavija u hladnom ratu*, Globus, Zagreb, 1988.
3. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
4. Bilić, Đuro, *Goli otok i dabravine*, NIT d.o.o., Zagreb, 1998.
5. Dedijer, Vladimir, *Dokumenti 1948.*, Rad, Beograd, 1979.
6. Dedijer, Vladimir, *Izgubljena bitka Josifa Visarionoviča Staljina*, GRO Liburnija, Rijeka, 1982.
7. Denegri, Jerko, *Umjetnost konstruktivnog pristupa*, Exat 51, Nove tendencije, Horetzky, Zagreb, 2000.
8. Đilas, Milovan, *Vlast*, London, Naša reč, 1983.
9. Enciklopedija leksikografskog zavoda, knjiga 3, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1966.
10. Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Knjiga 21, Jutarnji list, Zagreb, 2008.
11. Jakovina, Tvrтко, *Američki komunistički saveznik*, Profil, Srednja Europa, Zagreb, 2003.
12. Kardelj, Edvard, *Sećanja*, Državna založba Slovenije, Radnička štampa, Ljubljana/Beograd, 1980.
13. Marović, Miodrag, *Tri izazova Staljinizmu*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1983.
14. Nikolić, Miodrag, *Informbiro*, Knjiga prva, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1989.
15. Opačić, Vid Jakša; *Bitka za Trst*, Hrvatska revija, vol. 6, br. 4, Matica Hrvatska, Zagreb, 2004.
16. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1990.*, Od zajedništva do razlaza, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
17. Ramet, Sabrina P., *Tri Jugoslavije*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.